

105153

XXIX. 159.

AZ ALSÓFEHÉRMEGYEI
TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI
ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYLET
TIZENKETTEDIK
ÉVKÖNYVE.

TÖBB KÉPPEL ÉS EGY ALAPRAJZZAL.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

DR. KÓRÓDY PÉTER,
EGYLETI TITKÁR.

KIADJA AZ ALSÓFEHÉRMEGYEI TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYLET

GYULAFEHÉRVÁR,
SCHÄSER FERENC KÖNYVNYOMDÁJA, FÉNYNYOMDAI MŰINTÉZKETE.

1903.

Tartalom.

	Lap.
A gyulafehérvári székesegyház. Ujfalusi József dr.	3
Erdély történelméből. Báthori Zsigmond fejedelemmé választásától a miriszlói csatáig. Második közlemény. Török Bertalan	44
Básta György csatája Mihály oláh vajda ellen 1600 szept. 18-án. Achille Tarducci. Olaszeredetiből	62
Achille Tarducci tervrajzának magyarázata.	79
Achille Tarducci da Corinaldo. Életrajzi feljegyzések. Török Bertalan.	82
Bethlen Gábor fejedelem intézkedése a tompaházi révén való közlekedés védelmére. Magyarai Károly dr.	86
Apulumi maradványok. X. közlemény. Cserni Béla dr.	90
Két új Aranka, Cuscuta suaveolens Ser. és Cuscuta Trifolii Babt. Alsófehérvármegye flórájában. Csató János.	142
Adatok Gyulafehérvár esőviszonyaihoz. Ávéd Jákó.	144
A miriszlói emlékoszlop felavatása K. P. dr.	156
Hivatalos rész. Jegyzőkönyv. Az egyesület tagjainak névjegyzéke. Azon társulatok, melyekkel az egyesület esereviszonyban áll.	162

AZ ALSÓFEHÉRMEGYEI
TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI
ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYLET
TIZENKETTEDIK
ÉVKÖNYVE.

TÖBB KÉPPEL ÉS EGY ALAPRAJZZAL.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

DR. KÓRÓDY PÉTER,

EGYLETI TITKÁR.

KIADJA AZ ALSÓFEHÉRMEGYEI TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYLET.

GYULAFEHÉRVÁR,
SCHÄSER FERENC KÖNYVNYOMDÁJA

1903.

105453

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fényk. Dr. Cserni Béla.

A gyulafehérvári székesegyház.

Észak-nyugatról nézve.

A gyulafehérvári székesegyház.

I. Keletkezése.

Ezen székesegyháznak keletkezése kétségtelenül összeesik az erdélyi püspökség alapításával. A ki az erdélyi püspökséget alapította, tagadhatlanul az vetette meg alapját ezen püspöki székesegyháznak is; mert püspökséget úgy, mint plébániát alapítani megfelelő istentiszteleti helyiség nélkül céltalan eljárás volna, ilyen egy bőkezű, céltudatos alapítóról föltételezni nem lehet.

Az erdélyi püspökséget pedig Szent István első koronás királyunk alapította, valószínűleg a II. Gyula erdélyi vajda fölött 1002-ben kivivott győzelem emlékére a zsákmányul jutott kincsekből 1003-ban. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Szent István ezen hadjáratáról legelőször egy külföldi forrás, a *Hildesheimi krónika* emlékezik meg ezen szavakkal: „Stephanus rex Ungariae, super avunculum suum, regem Julum cum exercitu venit; quem quum apprehendisset cum uxore et filiis duobus, regnum ejus vi ad Christianitatem compulit.“ *Chron. Epporum Hildesheim. 814—1573. ad an. 1003.* Leírják azt a külföldiek közül még *Baronius* tom. XI. *Annalium ad an. 1002. num. 17.*, ki már azt is megmondja, hogy ez a Gyula hol lakott s miért támatta meg őt haddal unokaöccse, midőn így ír: „Hoc siquidem anno lacessitus a Giula Transsilvaniae principe, avunculo suo, ob disparem cultum religionis, aegro illo animo ferente, Stephanum adeo addictum Christiano cultui; licet coactus ab avunculo traheretur ad bellum, invitus tamen et necessitate compulsus, cum armis impeteretur, comparato exercitu, Transsilvaniam petiit, profligatoque hoste, eoque una cum suis captivo ducto, eam sibi provinciam subjugavit, atque regno hungarico junxit: quam et reddidit Christianam.“ *Továbbá Pagius Annalium num. 8. ad an. 1002.*, ki hivatkozva a *Hildesheimi krónikára*, inkább hiszi, hogy ezen esemény nem 1002-ben,

hanem 1003-ban történt. — Végül *Ademar* *Chabannensis*, ki a *Labbeus* által kiadott krónikájában azt írja: „*Stephanus etiam rex Ungariae, bello appetens Ungariam Nigram* (így nevezi *Transsilvaniát*) *tam vi quam timore et amore ad fidem veritatis totam illam teram convertere meruit.*“ *Apud Labbeum tom. 2. pag. 170.* (*Stilting J. Vita S. Stephani. Jaurini pag. 112. §. XXV.*)

Hazai íróink közül, szintén csak a régi krónikásokra hivatkozva, először is a *Névtelen* szólal meg irván a következőleg: „*Tempore cujus (nempe Gyulae) S. Rex Stephanus subjugavit sibi terram Ultrasilvanam et ipsum Geulam vinctum in Hungariam duxit, et per omnes dies vitae suae carceratum tenuit, eo quod in fide esset vanus, et noluit esse christianus, et multa contraria faciebat S. regi Stephano, quamvis fuisset ex cognatione matris suae.*“ (*Névt. c. VI.*) — Ugyanezen korból leírja még ezen eseményt *Kézai Simon* és a *Képes Krónika* is. A XV. századbeli krónikások közül pedig *Thuróczi* így ír: „*Porro beatus Stephanus, postquam regiae celsitudinis coronam divinitus est adeptus, famosum et lucrosum bellum gessit contra avunculum suum, nomine Gyulam, qui tunc temporis totius ultra silvam regni gubernacula possidebat. Anno itaque Domini 1002. beatus rex Stehanus coepit Gyulam ducem, cum uxore et duobus filiis et in Hungariam transmisit. Hoc autem ideo fecit, quia sapientissime admonitus a beato rege, nec ad fidem Christi conversus, nec ab inferenda Hungariae injuria conquivit.*“ (*Thuróczi: Chr. 2. c. 29.*) — Továbbá *Ranzanus* ezt írja: „*Suscepit (Stephanus) gessitque bellum adversus Giulam, avunculum suum, non eo solum, quod infestabat fines Hungariae: sed quod etiam abhorrebat a Christi cultu. Et licet illum persaepe monuisset, rogassetque, ut patienter accomodaret aurem documentis salutis, quibus perfacile posset agnoscere veritatem: ille tamen et deridebat regem, et pia ejus monita despiciebat. Erat ille dux regionis, quam vocitant Transsilvanam, propterea quod eos, qui illam adeunt ex Hungaria, per sylvosa loca, perque arduos montes, facere iter oportet. Cumque regio ipsa abundet laudatarum rerum maxima copia, argenti praesertim et auri; fiebat ut novellum Hungarorum regem, auderet facile et superbe contemnere. At vero Stephanus primum Christi, deinde temporalibus armis fretus, loca illa aditu difficilia, magno animo penetrat, ac tandem*

collatis signis, commisso praelio, illum superat, capitque: et cum uxore, duobusque filiis, mittit in Hungariam, ut carcere adservaretur. Ipsam vero Transsylvaniam non modo coegit, ut suo pareret imperio: verum etiam subigi ex eo tempore voluit illis, qui in regnum Hungariae deinceps succederent.“ (Ranzanus: Epitome rerum Hung. Indice 8.) — Végül Bonfini: „Ab anno salutis secundo supra millesimum, inter Stephanum et Gyulam avunculum intestina bella exoriuntur. Is enim nepotem Christiana fide initiatum, et a Scythica religione desciscentem iniquissimo animo ferebat. Quare non solum verbis saepe Regem acerrime corripuerat; verum etiam armis lacessere nitebatur, ut ad patrias hunc caeremonias revocaret. Ubi verbis se nihil perficere posse intellexit, a Transsylvaniam montibus, cui praeerat, Ungariam quotidianis incursionibus et rapinis infestat. Contra Rex piissimus, ne cum suo sanguine manum conserere cogeretur, per legatos et faciales admonuit, obsecravitque saepissime, ne in Scythica feritate persisteret; verum Deum, et Servatorem suum agnosceret: omnis tamen opera eludebatur. Proinde hunc Ungaris quotidie insultantem, et varia detrimenta inferentem, armis coercere cogitur. Comparato ne mediocri quidem exercitu, in Transsylvaniam contenditur, paucis mensibus universa capitur. Gyula cum uxore duobusque liberis postremo captus, in Pannoniamque ductus. Preciosissima regio, et auri, vini, frumenti, pecorum, omniumque rerum feracissima, ex eo tempore Ungariae regno est adjecta. Populi omnes, qui eum Daciae tractum incolebant, partim vi, partim sponte, in Cristianam fidem asserti sunt.“ (Bonfinius: Decades rerum Hung. I. 1. Stillingnél i. m. 113. 1.)

Vannak ugyan újabb történetíróink közül többen, kik mind-ezen külföldi és hazai írók hitelességét kétségbe vonva, mesének mondják Erdélynek ugy Töhötöm által való elfoglaltatását, mint Szent István által való meghódoltatását, Szent Lászlónak tulajdonítván azt, még olyan szegény okoskodással is, hogy a hildesheimi krónika, melyre a többi krónikások támaszkodnak, nem mondja meg, hogy Gyula országa hol feküdt s a későbbi krónikások csak önkényesen helyezik azt Erdélybe. — De nagyajtai Kovács István a kolozsvári Nemzeti Társalkodó 1833-iki évfolyamának II. f. évi részében részletesen és épen az általok felhozott forrásokból mutatta meg ezen vélemény alaptalanságát. És

helyesen jegyzi meg ezen írókról Szilágyi Sándor, hogy „ezen urak semmit sem oldanak meg, csak rombolnak.“ (Szilágyi S. Erdélyország története. I. K. 12. l.)

Szent Istvánnak tehát ezen erdélyi hadjárata általánosan vallott és még alaposan seuki által meg nem cáfolt tény. De nem kevésbé általános és még meg nem döntött nézet az is, hogy Szent István a Gyula fölött kivívott győzelem emlékére s a kereszténységre térített alattvalói számára, a neki jutott gazdag zsákmányból alapítá az erdélyi püspökséget és székesegyházat, épügy mint az ugyanezen alkalommal legyőzött Keán bolgár fejedelem roppant kincseiből a székesfehérvári prépostságot s számára a Nagyboldogasszonyról nevezett fényes templomot.

Ugyanis Hartvik szerint Szent István tíz püspökséget alapított. „Ezek után — írja nevezett krónikás-tartományait tíz püspökségre osztá úgy, hogy az esztergomi egyház a római apostoli szék jóváhagyásából és megerősítéséből a többinek feje és oktató vezére lenne.“ (Hartvik VIII. fejj. Érdynél 12. l.) Ezen tíz püspökség közé számítják pedig összes íróink a gyulafehérvárit, vagyis erdélyit is. Kollár Ádám azt írja: „Szent István alapította az esztergomit, kalocsait, egrit, pécsit, veszprémit, nyitrai, bácsit, gyulafehérvárit, csanádit, szerémit. (Kollár A. „Hist. Dipl. Jur. Patron.“ 62. l.) Pray a zágrábi, boszniai és szyrmiai püspökségek kivételével az ő korában fennálló többi magyar püspökségek alapítását mind Szent Istvánnak tulajdonítja írván: „Archiepiscopus Strigoniensis, qui Divo Stephano primo Hungariae regi ut reliqui episcopatus, si Zagrabiensem et Syrmiensem demas, sua incunabula debet“ . . . (Pray Specimen Hierarch. hung. Posonii et Cassoviae. 1777. 1.) Katona meg ezt írja: „A mi véleményünk szerint Szent István a Dunántul négy püspökséget alapított: az esztergomit, győrit, veszprémit, pécsit; ugyanannyit a Duna és Tisza közt: a bácsit, kalocsait, vácsit, egrit; kettőt a Tiszántul: a csanádit és váradit; egyet pedig Erdélyben“. (Katona „Historia Ducum“, 743.) Koller József szerint pedig szintén: Esztergom, Kalocsa, Veszprém, Eger, Győr, Csanád, Vác, Nagyvárad, Erdély és Pécs a Szent István által alapított püspökségek. (Koller „Prolegomena in Hist. Episc. Quinqueecclesiensis“ 70. l.) Az újabb írók közül Fessler a következőket tartja Szent Istvántól

alapított püspökségeknek: Kalocsa, Bács, Győr, Veszprém, Pécs Maros (később Csanád.) Nagyvárad, Erdély. (Dr. J. A. Fessler „Die Geschichte der Ungarn“. Leipzig. 1815. I. 370. l.) Az esztergomit nem említi, valószínűleg azért, mert az már kezdetben érsekség volt. Lányi 11 püspökséget tulajdonít Szent Istvánnak és pedig: az esztergomit, győrit, veszprémit, pécsit, vácit, egrit, kalocsait, bácsit, csanádit, váradit, gyulafehérvárit, zágrábit, nyitrait, szerémit, boszniait, milkóit. (Lányi-Knauz „Egyháztörténelem“ I. 299. l.) Szabó Károly szerint: „Esztergom, Kalocsa, Bács, Pécs, Győr, Veszprém és Eger iránt nincs vélemény-külömbőség; sőt ezekhez sorozható a nyitrai püspökség is. A nagyváradai és váci püspökség felállításának ideje vita tárgya. A gyulafehérvári és csanádi püspökséget István alapította ugyan, de hiteles adatok szerint csak koronáztatása után.“ (Szabó Károly „Magyar vezérek kora.“ 434. l.) Horváth Mihály szerint hasonlóan: az esztergomi, kalocsai, veszprémi, pécsi, győri, bácsi nagyváradai, egrit, váci, gyulafehérvári és az 1030 körül alapított csanádi a Szent István által alapított püspökségek. (Horváth M. „A kereszténység első százada Magyarországon.“ 182. l.) Pauler Gyula a következőket tartja a Szent István által alapított püspökségeknek: Pécs, Veszprém, Győr, Kalocsa, Vác, Esztergom, Eger, Nagy-Várad, Csanád és Erdély. (Pauler Gy. „A magyarok megtelepedéséről“. Századok. 1877. évf. 481. l.) Mátyás Florián ezek közül csak a vácit és váradit nem ismeri el Szt. Istvántól eredetteknek, az erdélyi ellen kifogást nem tesz. (Mátyás Fl. „Historiae Hung. fontes.“ I. 181. l.) Végre Balics Lajos, kitől ezen adatokat kölcsönöztük, ezen véleményt nyilvánítja: „Mi a következőkben állapodunk meg: A Dunántul: Pécs, Veszprém, Győr; Dunáninnen: Kalocsa, Vác, Esztergom, Bács; a tiszai részeken: Eger, Csanád, végre Erdély“. (Dr. Balics Lajos. „A róm. kath. Egyház Története Magyarországon.“ Budapest 1885. I. 66. 67. II.) „Az egyháznak — írja Frankl (Fraknoi) Vilmos, — mely a nemzeti élet minden irányával legszorosabban összenőtt, hazánkban Szent István király volt alapítója . . . A magyarországi egyháznak királyi székvárosát, Esztergomot tette központjává. Itt érsekséget alapított, melynek első főpapját Asztrikban tiszteljük . . . Az érsekség alatt tíz püspökség állott. Miután alapítási okmányaik és legrégebbi íromá-

nyaik elvesztek a Szent István által alapított tíz püspökség névsorát teljes biztossággal alig tudjuk megállapítani. A kalocsai, egri, győri, veszprémi, pécsi, csanádi és erdélyi ide tartozik.“ (Frankl V. A magyar nemzet története. Pest. 1872. I. F. 149—150. II.) — K ö v á r i László meg így ír: „Magyarhont püspöki megyékre is felosztván: Erdélyt egy püspöki megyévé alakítja s a kalocsai érsek alá rendeli; míg az esztergomi érsek a hat nyugati püspöki megyét kormányozá. E püspökséget s káptalanát Fehérvárra teszi le, még pedig mint hinni szeretik 1003-ban Fehérvártt. Melléje a Gyulától lefoglalt kincsekből azon templom alapját veti meg, mely sok ujtás után bár, de eredeti helyén most is áll.“ (Kövári L. Erdély Történelme. I. K. 61. l.) „Az István által alapított püspökségek számának és neveinek jegyzéke, — írja K e r é k g y á r t ó Árpád — nem jutott el korunkig, s ezeket az alapítvány-levelek vagy hiteles tudósítások hiányában kinyomozni nem is lehet. . . . A csanádi egyházmegyét István 1030 körül alapította, a gyulahevérvárit némelyek véleménye szerint Erdély bekebelezése 1002 után, s még az esztergomi, kalocsai, bácsi, pécsi, egri, veszprémi és győri püspöki megyéknek István által történt alapítása iránt egyeznek a vélemények.“ (Kérégyártó A. Magyarország történetének kézi könyve. I. R. 67. I.)

Továbbá, egyenesen az erdélyi püspökségről írva, annak alapítását Szent Istvánnak tulajdonítják a következő írók. S z e r e d a i Antal „Series ant. et rec. Episcoporum Transilvaniae“ című nagybecsű munkáját e szavakkal vezeti be: „Tempus fundati Episcopatus communi consensu rerum Hungaricarum scriptores ad annum illum collocant, quo Sanctus Stephanus Rex sacra jam Corona redimitus, avunculum suum Gyulam Ducem bello domuit, e cujus victoriae spoliis Ecclesiam hanc Albensem Transsilvaniae natam contendunt.“ (Szeredai A. „Series ant. et rec. Episcop. Trans.“ A. Carolinae. 1790. I. l.) B e n k ő J ó z s e f így ír: „Christianam religionem pater divi regis Stephani Geyza in Hungariam admisit, Scythicorumque rituum ac morum aliquam induxit mutationem. At religio christiana virtute S. Stephani, primi Hungarorum regis inter Hungaros aequae ac Transsilvanos perfectius fundata fuit et providentia subsequentium regum conservata. Transilvania, ubi an. 1003. Episcopatum Albensem fundaverat, an. 1010. in universum ad

Christum conversa perhibetur. (Benkő „Transsylvania.“ II. R. XIII. fej. 139. l.) És ezen állításának bizonyítására idézi F a s c h i n g o t „Nova Dacia“, II. R. 105. l. — Az 1846-ban kiadott erdélyegyház-megyei S c h e m a t i s m u s b a n pedig ezt olvassuk ezen püspökség alapításáról: „Transsylvania potitus s. Rex Stephanus, eo praeprimis curas suas convertit, ut in hac etiam provincia christiana religio majora in dies capiat incrementa, firmioresque figeret radices, atque ideo omnium domesticorum Scriptorum consensu Albae-Juliae, hodie Carolinae, Episcopatum et Capitulum instituit, ac utrumque amplissimis possessionibus locupletavit. Ipsae quidem literae fundationales primigeniae temporum injuria perierunt, earum tamen defectum aliquatenus supplere censi possunt: 1. Belae IV. regis de anno 1246. et Stephani V. R. de an. 1263. fasc. 3. n. 50. Cistae Cap. — 2. Ladislai II. R. de a. 1282. fasc. 1 n. 75 Cistae Cap. — 3. Andreae I. R. de a. 1296. fasc. 2. n. 49. Cistae Cap. -- et ejusdem Ladislai R. de a. 1291. fasc. 6. n. 25. Cist Cap. — „Erdély különállását -- írja Szilágyi Sándor — István nem bántotta. Vajdává (mivel a legyőzött Gyulát a vajdaságtól megfosztotta) egy Zsolt nevű főurat nevezett ki, ki azonban csak a magyar területen vitte a helytartóságot. Behozta a várszerkezetet ugyanezen részekre vonatkozólag, s a nemességnek mindazon fokozatát, mely ezzel kapcsolatban volt. A keresztény vallás megszilárdítása végett pedig egy római püspökséget állított fel, gondoskodott ténitőkről, papokról s ideiglenes könnyű művü fából készült egyházakról.“ (Szilágyi S. „Erdélyország története.“ Pest. 1866. I. 16. l.) Ugyanezen véleményt osztják még igen számosan azok közül, kik ezen tárgyról irtak s kiknek elég legyen Knauz Nándor után csak munkáira hivatkoznom. Szentiványi: Catal. Episc. Transsylv. Dissert. paral. 81. l. Lehotzky: Episcopi Transsylv. Stematograph. I. 61. l. Kovachich: Transsylv. Indices. 388. l. — Seivert: Entwurf des Siebenbürg. Bischöfe. Siebenbürg. Quartalschrift. I. — Fejér György: Relig. Init 118. l. és Codex Diplom. VII. II. 270. I. — Czinár: Index 9. 458. 522. l. — Jerney: Fehérvári (erdélyi) káptalan. M. Tört. Tár. II. 51. l. — Zerich Tivadar: A károlyfehérvári székesegyház. M. Sion. I. 42. 263. l. — Cornides Daniel: Bibliotheca Hung. Pest. 1792. 273. l. — Series Epporum. Transsylv. ab. a. 1114—1762. Kézirat a Nemzeti Muzeumban. II. 478.

I. Grf. Kemény Józ. *Vicisitudines Rel. et Cleri R. Cath in Transilv.* Kézirat az esztergomi könyvtárban. — Hogy pedig az alapítólevél s más e korbeli okmányoknak hiányában, ezen általános véleménynek minő történeti alapja lehet, azt fölfejtj nekünk K n a u z Nándor a már idézett L á n y i - f é l e „Egyháztörténelem“ I. k. 332. lapján foglalt jegyzetében, a hol ezt mondja: „Hogy az erdélyi püspökséget Szent István alapítá, régibb okmányok hiányában, Máté erdélyi vajdának 1277. évi levele, melyben a püspökségnek 45 márka finom ezüstöt adományoz, így bizonyítja: „*Sanctam matrem Ecclesiam b. Mihaelis de Alba, que sedes est episcopalis, per divum Sanctumque olim regem nostrum Stephanum beate memorie jam fundatam et aedificatam, perque subsequos divos sanctosque Reges ditatam.*“

Kétséget nem szenved tehát, hogy az erdélyi püspökséget Szent István király alapította s hogy ennél fogva a gyulafehérvári székesegyháznak legalább alapját ezen szent és buzgó király vetette meg. Azt azonban nem tagadom, sőt készséggel engedem meg, hogy a Szent István király által ó-keresztény bazilika izlésben épített templom nem maradt fenn s a most álló gyönyörű román templom csak a XI. század vége felé épülhetett, miként ezt alapos készütséggel kimutatta Müller: *Die kirchliche Baukunst des romanischen Styles in Siebenbürgen.* Wien, 1859. 16. l. s így igazuk van azoknak, kik Szent László királyt tartják ezen mostani székesegyház újra építettőjének, kivéve a később csatolt részleteket, kiről a már említett erdélyi Schematismus azt jegyzi föl: „*S. Ladislaus, qui sub finem seculi undecimi gloriose in Hungaria regnavit, Ecclesiam hanc Albensem regia largitate locupletavit, ut prodit biographus ejusdem Sancti Regis Corsendoneanus apud Cl. Katona Hist. Pragm. Hung. P. I. pag. 463.*“ Az itt hivatolt életrajzban ugyanis az mondatik ezen Szent királyról: „*Duos quoque Episcopatus ordinavit et regia liberalitate locupletavit.*“ És hogy melyek lehettek ezen püspökségek, arra nézve felvilágosít benünket Temesvári Pelbárt, midőn így ír: „*B. Ladislaus monasteria Episcopalia duo construxit, scilicet Váradinense et Albense.*“ Hogy pedig itt sem a püspökség, sem a székesegyház eredeti alapításáról nem lehet szó, hanem csak azoknak gazdag megajándékozásáról, illetve az utóbbinak megújításáról, vagyis újból való

rendezéséről, rendbehozataláról, azt tanusítja az életirő azon kifejezése: *ordinavit*; mert miként Katona helyesen jegyzi meg Ganóczyval szemben, ki a váradi püspökség alapítását, ezen helyre támaszkodva, Szent Lászlónak akarta vindikálni, nagy különbség van az *ordinavit* és *fundavit* között.

Mennyire általános, mindenki által vallott és senki által kétségbe nem vont vala ezen nézet, ennek kimutatásául nem tartom érdektelennek bővebben is hivatkozni azon heves irodalmi vitára, mely a váradi püspökség alapítását illetőleg egy részt Pray, Katona és Cornides, másrészt pedig Ganóczy György között kifejlődött. — Midőn ugyanis Ganóczy azon véleményének támogatására, hogy a váradi püspökséget nem Szent István, hanem Szent László alapította, hivatkozott Temesvári Pelbárt fenidézett azon szavaira: „B. Ladislaus monasteria Episcopalia duo construxit, scilicet Váradinense et Albense“ — Katona, hivatkozva azon általános tudatra, mely szerint a fehérvári püspökséget Szent István alapította, Pelbárt ezen szavait úgy értelmezte, hogy azokban nem püspökségek alapításáról, hanem vagy a püspöki laknak, vagy a székes templomnak fényesebb felszereléséről, kijavításáról lehet szó, irván a következőket: „Sicut enim Albense monasterium eppale non ita s. Ladislaus construxit, quasi dioecesim Transsylvaniensem ipse primus crexisset, sed quod Eppatum, illic a s. Stephano conditum, ornaverit, vel aedem eppalem, aut Ecclesiam cathedralem splendidius educendo —; ita de Varadinensi quoque sentiendum esse, par utriusque descripti ratio postulat.“ Ganóczy érezte ezen érvelésnek súlyát s hogy véleménye mellett annak dacára megmaradhasson, szövegmásításhoz folyamodott, irván: „Pelbart dicere volebat Varadinensem et Zagrabiensem.“ Midőn pedig Katona felhívja, hogy fejtse föl, minő alapon csusztatja be Pelbart szövegébe „Albense“ helyett a „Zagrabiense“ szót, Ganóczy azt válaszolta, hogy Pelbártnak „Zagrabiense“-t kellett írnia, mivel „Albense“-t nem írhatott, „quia Albensem s. Stephanus condidit“. (Lányi — Knauz. Egyháztörténelem. I. 325. 1.)

De nem hagyhatom figyelmen kívül újabb történetiróinknak ellenvéleményét, mely szerint ezen püspökséget nem Szent István, hanem Szent László alapította s melynek legujabban nagy alaposággal, széles tudással és erős logikával ugyan, de talán mégis egy

kissé tulságos merészséggel hangot adott Karácsonyi János fiatal tudósunk a „Katholikus Szemle“ 1896-iki évfolyamában, „A honfoglalás és Erdély“ címen megjelent szép értekezésében.

Karácsonyi, kinek ezen értekezésében célja bevitatni, hogy Erdély Szent István uralkodása előtt nem volt lakott föld, azt Töbötöm s utódai nem birták, sőt maga Szent István sem foglalta el egyszerre, hanem csakis az 1020--30 évektől kezdve csatoltatott részenként Magyarországhoz, ezen céljának kivitelében nagy akadályra bukkan az erdélyi püspökség alapításában. „Mert, mondja igen helyesen, ha való, amit eddig csaknem mindenki hitt és hirdetett, hogy az erdélyi püspökséget Szent István, még pedig Gyulafehérvár székhelylyel alapította, akkor természetesen régen megülték azt a magyarok; hisz sivatag pusztaság számára nem kell püspökség. De vajjon, kérdi, csakugyan Szent István alapította-e, s ha úgy volna, Gyulafehérvárt alapította-e meg a püspökséget?“

A fölvetett kérdésre természetesen, céljának megfelelően, úgy felel, hogy az erdélyi püspökséget, nem Szent István alapította, vagy ha ő alapította, nem Gyulafehérvárt, hanem azon megyék valamelyikében, melyek Magyarországból régen az erdélyi püspökséghez tartoztak, u. m. Szatmár-, Szilágy-, Ugocsa- és Máramaros-megyék, s a melyekben legnagyobb birtokai feküdtek, és innen helyezte át Gyulafehérvárra később Szent László.

Hogy ezen véleményét bebizonyithassa, mindenekelőtt a mult század elejéről kelt h a m i s i t v á n y n a k mondja Máté vajdának fennebb idézett adomány-levelét, melyet egész terjedelmében Fejér adott ki „Initia religionis apud hungaros“ című művében a 241. lapon. Ezen állítását nem indokolja, csak egyszerűen hivatkozik a Századok 1894-iki évfolyamára. Én sem bocsátkozom ennek részletes vitatásába, csak azt jegyzem meg, hogy ezen okmánynak hitelességét oly tekintélyes történészek ismerték el, kiknek kritikájában én teljesen megnyugszom. A többek között csak egyik erdélyi halhatatlan emlékü történetbuvárunkra, Kemény Józsefre hivatkozom, jelesen azon értekezésére, mely a Magazin für Geschichte . . . Siebenbürgens v. Ant. Kurz. Kronstadt. 1845. I. 230. l. jelent meg.

Azután azt mondja Karácsonyi, hogy Hartvik ugyan Szent Istvánnak 10 püspökség alapítását tulajdonítja, de ki jogosít fel

bennünket, hogy ezen püspökségek közé az erdélyit is odaszámítsuk? — Véleményem szerint feljogosít bennünket erre azon egyszerű körülmény, hogy ha a Szent László idejében fenállott püspökségekből leszámítjuk azokat, melyekről biztosan ki lehet mutatni, hogy azokat nem Szent István alapította, az erdélyit is elvéve, nem marad meg annyi, hogy a 10-es szám kijöjjön. Ha pedig Karácsonyi Hartvikot is kétségbe vonná, miként ezt sejteti, utasítom őt Stillinghez (Vita S. Stephani. 1—6. II.), a hol a szintén kétségeskedő Schwartz Gotfriddal bánik el alaposan nevezett író.

Karácsonyinak azon véleményére nézve továbbá, hogy ha Szent István alapította is az erdélyi püspökséget, azt nem Gyulafehérvárt, hanem a fennebb említett megyéknek valamelyikében alapította s csak később helyzetetett onnan át Gyulafehérvárra, röviden csak azt jegyezem meg, hogy az erdélyi püspökségnek más székhelyéről, mint Gyulafehérvár, s ennek más helyről való idetelepítéséről sem okmány, sem hagyomány eddigelé nem tud semmit. Azon érvelése pedig, hogy az erdélyi püspökségnek ott kellett feküdnie, hol birtokainak zöme volt, saját bevallása szerint is „csak okoskodás, s nem valóságos történeti adat“. Valóban az! Valamint ilyen „csak okoskodás“ az is, midőn azt mondja, hogy Szent István azért sem alapíthatta az erdélyi püspökséget, mert ezen püspökség egyházának védő szentje Szent Mihály; ugy de a valóban Szent István által alapított veszprémi székesegyháznak is védőszentje Szent Mihály. Már pedig „hihetetlennek látszik, mondja, hogy Szent István két székesegyházat épített volna Szent Mihály tiszteletére“.

Végre Karácsonyi azon véleménye megokolásául, hogy az erdélyi püspökséget nem Szent István, hanem Szent László alapította, vagy legalább ő helyezte át eredeti ismeretlen helyéről Gyulafehérvárra, mint egészen döntő, s még eddig figyelembe sem vett, érvre hivatkozik Temesvári Pelbárt fenneb idézett azon szavaira: „B. Ladislaus duo monasteria episcopalia construxit scilicet Varadiense et Albense“. — Igen, de már fennebb láttuk, hogy Katona figyelmeztette Gánoczyt, hogy a „monasterium“ alatt nem érthető „püspökség“ s midőn Gánóczy mindennek dacára Thuróczynek is hasonló helyére hivatkozott, Katona csak ennyit válaszolt: „Quia hic Thuroczius „monasterium“, non episcopatum, a D. Ladislao fundatum asserit, docendum Gánóczyo fuisse etiam episcopatum

monasterii nomine sumi posse. Hoc non praestito, nihil praestitit.“ (Epist. II. 34. l. Lányinál.) Pray pedig példákkal is megmutatta, hogy a monasterium nem egyértelmű az episcopatus szóval. Én sem mondhatok Karácsonyinak ezen argumentumára egyebet: „Hoc non praestito, nihil praestitit.“ Mig be nem bizonyítja, hogy a monasterium episcopale kifejezéssel valamikor valaki püspökséget akart jelezni, addig Pelbártból vont és döntőnek vélt bizonyítékát ilyenek el nem fogadhatjuk.

A mi most már a Szent István által épített székesegyháznak keletkezését illeti, többen, és ezekhez csatlakozik Szeredai Antal („Collectio continens tabulas vet. et rec. monumentorum, quae in Templo Alba- olim Juliensi, nunc Carolinensi in Trans. sunt fueruntque locata“. A.-Carolinae. 1791. II.) valamint a többször hivatolt erdélyi Schematismus is (1846. év, 83. l.), azt tartják, hogy Szent István a régi Alba-Iuliában létezett római pogány templom helyébe építtette a székesegyházat, vagy úgy, hogy azt átalakította, vagy pedig, a mi valószínűbb, azt leromboltatta és annak romjaiból egészen új templomot építtetett a keresztény izlésnek és szükségletnek megfelelően. Ezen nézet megokolásául hivatkoznak 1. azon feliratos római kőre, melyet Stieröchsel, máskép Taurinus István fehérvári kanonok és püspöki általános helynök szerint (Stauromachia seu Bellum rusticum. 1519. 448 l.), Geréb László erdélyi püspök (1476—1501.) a székesegyház falába beillesztetett, a melyet még ott látott Reichersdorff, Szilágyi szerint Reichersdorfer György, I. Ferdinand király udvari Secretarius a 1550-ben s a melynek felirata így szól: J. O. M. Et. Junoni. Regin. Pro. Sal. Imp. M. Aur. Antonini. Pii. Aug. Et. Juliae. Aug. Matris. Aug. M. Ulp. Mucianus. Miles. Leg. XIII. Gem. Horologiar. Templum. A. Solo. De. Suo. Ex. Voto. Fecit. Falcone. Et. Claro. Coss. — 2. Az északi előcsarnok homlokzatán és a templom oldalfalain szétszórva látható pogány mitológiai alakokat ábrázoló domborművekre. — 3. A csaknem 2 bécsi öl szélességű alapfalazatra, melyet legutóljára akkor földtek föl, midőn Stoyka püspök 1753-ban a régi szentély helyébe újat építtetett. — Hogy mennyire elfogadható következtetést lehet vonni ezen okokból a templom pogány eredetére, azt eldönteni sőt részletesen megvitatni sem akarom. Annyi mindenesetre bizonyosra vehető, hogy a dákok, mint a rómaiak idejében volt templom ezen

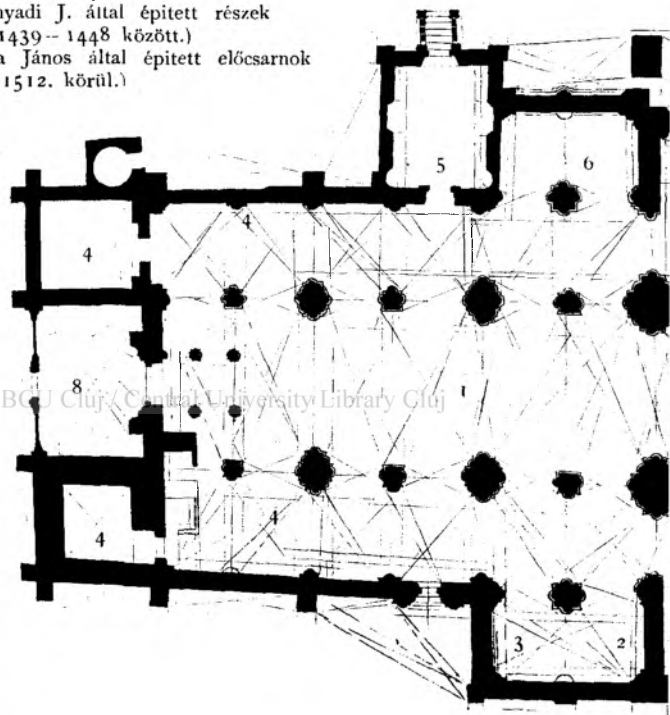
BCU Cluj Central University Library Cluj

1. A legrégebbi rész (Szent Lászlótól 1277.)
2. A régi sekrestye (1287–1291.)
3. Eredetileg Szt. András kápolnája (1330–1356 időközben.)
4. Hunyadi J. által épített részek (1439–1448 között.)
5. Laza János által épített előcsarnok (1512. körül.)

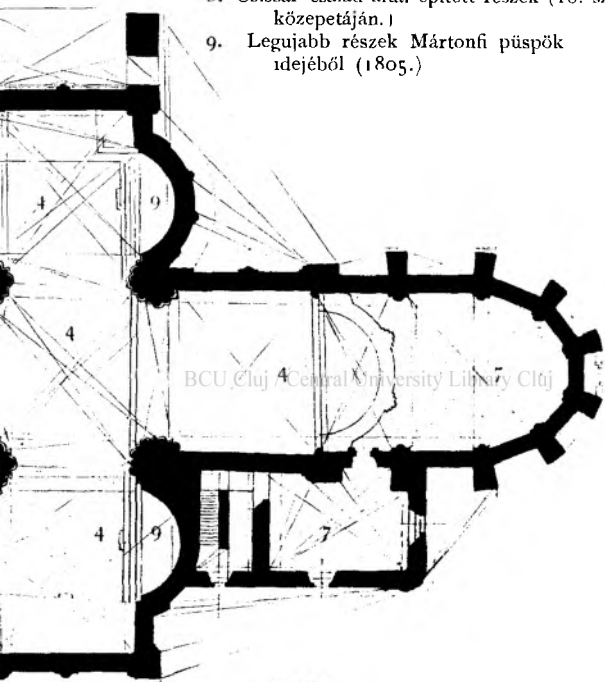
Székesegyház alaprajza.

Csányi Károly eredeti rajza után lenyképezte Dr. Cserni Béla.

Mérték = 1:100

6. Váradi F. által újra fel pitett kápolna
(1516—1525. időközben)
7. Mária Theresia idejében épült rész
(1740—1753. időközben)
8. Csizsár család által épített részek (18. sz.
közepetáján.)
9. Legújabb részek Mártonfi püspök
idejéből (1805.)

előkelő pozícióval birt ősrégi városban; de hogy az hol feküdt, azt ugyan még sejdíteni is alig lehet; ez azonban nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy a püspökséget e helyen megalapító szt. király a régi pogány templomnak használható részeit fel is használta az ő általa építtetett keresztény templomhoz. Csakis a felhozott okok közül a másodikra, vagyis a templom külső és belső falain szerteszórtan található állítólag pogányalakokra nézve kívánom az igazság kedvéért megjegyezni, hogy ezek az alakok éppen nem pogány, hanem mindannyian keresztény eredetűek, mert nem egyebek, mint részint a reneszánsz építészeti izlésnek ornamentális disztiményei, miként ezt a reneszánsz stílusban épített Lázóféle előcsarnok megkívánta; részint pedig a keresztény szimbolikának ismert alakjai, melyek egykor a román izlésű szentély apszisát díszítették rendben elhelyezve, s onnan jutottak azután a templom különböző helyeire, minden rendszer nélkül, mikor a román alsó szentély a csucsives felső szentélyvel kibővítettett.

II. L e i r á s a.

Ezen valóban főnséges és történeti szempontból úgy, mint műbecs tekintetében nevezetes épület, melynek „falairól egy szebb, dicsőbb kor tekint le a vándorra,“ (Lukács B. Magyarország képekben. 1867. évf., 33. l. ezen székesegyházról.) a gyulafehérvári vár területén, ennek délnyugati részén, keletről nyugatra elnyúlólag fekszik; keleti, északi és nyugati oldalain eléggé szabadon, de déli részén a tűzérkaszánya és káptalani épületek által nagyon közlől határolva. Falazata, oszlopai és pillérei remek faragott kőből vannak. Hossza a régebbi méretek szerint 261, legnagyobb szélessége 120 és falainak magassága 60 bécsi láb. Alapidoma római kereszt. A főelrendezés három hajós és bazilikális, amennyiben a főhajó a mellékhajók fölött kimagaslik és oldalvilágítást nyer. A mellékhajók magassága és szélessége félakkora, mint a főhajóé. A hossz- és kereszthajó találkozására felett eredetileg gúla-alakban kiemelkedő, úgynevezett középtorony állott, melynek nyomait ma is jól láthatni a padláson. A nyugati oldalon két torony volt, ezek közül az északi oldalon levő ma csonka, a déli mely jelenleg az egyház főtornya, 50.00 m. magasra emelkedik. Az északi csonka-

torony mellett még külön kis lépcsőtorony is volt, a másikba régen a templom belsejéből jártak fel, ma kívül van ennek is feljárati lépcsőzete.

A templom három főrésze oszlik, u. m. a szentélyre, hajóra és előcsarnokra.

1. A s z e n t é l y felső és alsó részből áll. Az alsó szentélyből a felsőbe három lépcső vezet föl. A felső szentély mely a régi alsó szentélyhez csak később építettett, ma nyolc-szögű apszisban végződik. Az eredeti szentély ugyanis nem nyult ki annyira, mint a mostani s félkörű apszisban végződött, melynek alapfalai a kriptában most is láthatók, sokkal magasabban feküdt, mint ma, miként ezt a későbbi leeresztés által megnyult, szokatlan pillérintalapzatok mutatják, s csakis a papság befogadására szolgált, miért is régi elnevezés szerint presbyteriumnak vagy chorusnak neveztetett. Mert az oltár az akkori szokás szerint, a hossz- és kereszthajó metszete, vagyis a középnégyszeg alatt volt egészen szabadon és a miséző pap a chorusban levő papságtól környezve a hajóban levő hívekkel szemközt állott. Ezen régi alakját a szentélynek Hunyadi János változtatta meg, ki a törökök felett Nagyszebennél 1442-ben nyert győzelme emlékére a zsákmányul jutott nagy mennyiségű kincsből fölépítetvén a tövisi, magyar-orbói és szentimrei, ma is fennálló góthstíli templomokat, a törökök által 1438-ban nagyon megrongált ezen püspöki székesegyházat is, hol eltemettetni kívánt, (Szeredai A. Notitia. Capit. Alb. Trans. 88. l.) teljesen restauráltatta, a félkörű apszist eltávolíttatta, a régi szentélyt tetemesen meghosszabbíttatta s azt góthstíli nyolc, szintén tiszta góthizlésű, ablakkal áttört apszissal látta el.

Hogy ezen csucsíves szentélynek első építtetője csakugyan Hunyadi János volt, azt egykoru oklevelek hiányában érdekesen vitatja be Bunyitay Vince, hivatkozával először a régi hagyományra, melyet majd Kaprinay Istvánnál (Hungaria Diplomatica. I. 419. l.), majd Renkö Józsefnél (Transsilvania. I. 180. l.) találunk följegyezve s a melyet építészeti szempontból is megerősít Henszlmann Imre (Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stíli műemlékei. 82. l.); továbbá azon körülményre, hogy a nagy kormányzó, bárha már a Hunyadiak főfészke, a vajdahunyadi várkastély s benne a temetkezésre alkalmas kápolna készen volt 1450-ben, mely évben

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fényk. Dr. Cserni Béla.

A székesegyházi szentély.
A főoltár régebbi oszlopdíszével.

V. Miklós pápa búcsúkat kötött hozzája, mégsem itt, hanem a gy.-fehérvári székesegyházban kívánt eltemettetni s tényleg ott is temettetett el és a sirja régen ott állott a szentélyben, mint Izabella és János Zsigmond sirjai. De mert a középkori egyházi szokás szerint ilyen előkelő helyekre csakis királyok, főpapok, védurak vagy nagy jötevők sirjait helyezték, Hunyadi Jánosnak sirja is nem annyira, mint az ország kormányzójáé, mint inkább ezen templom jötevőjéé állíttatott ezen diszes helyre. E jötevőség pedig épen akkor, midőn a törökök által 1438-ban feldult székesegyház csaknem romokban hevert, nem állhatott egyébben, mint annak nagyobb mérvű restaurálásában, mire neki kellő alkalmat és anyagi erőt nyújtott a megvert törököktől elvett gazdag zsákmány is (Bunyitay V. A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei. Budapest. 1893. 4. 5. 1.)

A Hunyadi János által emelt ezen újabb szentély idők folytán nagyon megrongálódván, azt 1753-ban Sztoyka Zsigmond püspök, Mária Terézia királynő segítségével, a régi alapokon és izlésben egészen újra építtette, az evangelium oldalán elhelyezett márványköbe vésett ezen felirat szerint: „D. O. M. Sanctuarium hoc, vetustate labefactatum, ruinaeque proximam, Francisco I. augusto corregente, pia Mariae Theresiae augustae, Hungariae Bohemiaeque reginae et principis Transsilvaniae munificentia, cura Sigismundi Antonii Sztoyka ad veterem plane formam solo restituit, post octennis belli in excidium augustae domus austriacae ab invidia concitati molem. Pace terris austriacis Aquisgrani reddita, anno quinto, Domini M. D. C. C. LIII.“

Ezen új felső szentély apszisában emelkedik ma a Sztoyka püspök által 1760-ban készíttetett barokkstilű főoltár, mely fölött a legújabb időkik egész a tetőzetig felnyúló, fából készült oszlopokon nyugvó koronázat állott, igen tetszetős kinézést kölcsönözve az oltárnak, melyet azonban, sajnos, korhadt volta miatt 1897-ben el kellett távolítani. A reneszánsz stílusban épült támlás oltár anyaga ugyan fa, de a faragó művészetnek valódi remeke. A hatalmas tabernaculum fölött, hét oszlopon fekvő kupola alatt van elhelyezve az oltár méreteinek megfelelő oltárfeszület. Két oldalán két-két angyal van; a lecke oldalán az egyik angyal buzakévé, a másik kenyeret tart kezeiben; alább a tábla mezejében gyönyörű domborvéset, mely a mannaszedést ábrázolja; az evangelium ol-

dalán pedig az egyiknek kehely van kezében, melybe a másik szőlőfürtből bort sajtol kezével; alább itt is hasonló dombormű, mely az Üdvözítőt a két emmauzi tanítvánnyal asztalnál ülve s a kenyeret szegve tünteti föl. Az oltár felső része gazdagon van aranyozva; dus és még ma is jó karban levő megaranyoztatását az említett koronázattal, kanonoki stallumokkal és a szószékkal együtt gróf Batthyáni Ignác nagynevű püspöknek köszöni. A tabernaculumtól jobbra és balra 6 nagyobb és négy kisebb gyertyatartó van elhelyezve. A mostani gyertyatartók gazdagon ezüstözve bronzból vannak s góthstilben készültek. 1880-ban állítottak be a székesegyház költségén a régi barokkstilű gyertyatartók helyébe, melyek újra ezüstözve ma a Szent Mihály Szent Károly s fájdalmas Szűz oltárain vannak alkalmazva.

A főoltártól jobbra, a szentély északi oldalának közepén van a zöld selyemmel bevont mennyezetes püspöki trón, mely 1898-ban vonatott be újból s ugyanakkor cseréltettek ki a barokkstilű székek és közönséges imazsámoly, góthstilű székekkel és imazsámolylyal a székesegyház költségén; ezzel szemben pedig mennyezet nélkül áll a vércsernyeszek, közvetlen mellette a barokkstilű ajtó, mely a mai szintén barokkstilű sekrestyébe vezet. Ezen sekrestye alsó és felső részből áll; az alsó rész a káptalan és papság öltözködési helyeül szolgál, a felsőben pedig a kincstár, azaz a régi és újabb keletű értékes istentiszteleti edények s öltönyök vannak elhelyezve. Létét Demeter Márton nagyprepostnak köszöni, ki azt a déli mellékhajóban levő régi sekrestye helyett 1730 táján építtette. A szentély mindkét oldalfalában, félköríves fülkében, a sarkányt lándzsájával átdöfő Szent Mihály főangyal ábrázoló remek kivitelű domborművek láthatók.

Az alsó szentély két oldalán emelkednek a kanonoki stallumok, összesen 12, szintugy mint a főoltár fából, de remek faragványokkal ékesítve s megaranyozva. Az egyes stallumok hátsó támláját a próféták és patriárcák életéből vett jeleneteket ábrázoló gyönyörű domborvésetek ékitik, fölöttük pedig az Üdvözítő, a b. Szűz és az apostolok fából készült, megaranyozott mellszobrai láthatók, mindenik a maga jelvényével. Ugy szintén itt vannak elhelyezve két oldalt a növendékpapok számára szánt padok is ezüst színre festve. Ezen szentély mindkét oldalán egy hoszúkás, félköríves és

egy kerek ablak van, mindenik az eredeti román stílnél sajátosságos kis nyílással s befelé szélesedő haránt béllettel.

2. Az alsó szentélynél két lépcsővel mélyebben fekszik a templom h a j ó j a, mely szintén két részből áll u. m. a hosszahajóból és a kereszthajóból. A k e r e s z t h a j ó középnégyszete fölött emelkedik a diadalív nem egészen teljes félkörű ívezetben, mely a szentélyt a hajótól elválasztja s az északi ugy, mint a déli kar a keleti oldalon félköríves bemélyedéssel bír, melyek a mellékhajók apszisait képezik s a melyek közül az északiban S z e n t M i h á l y főangyal, a déliben pedig borromei S z e n t K á r o l y tiszteletére fekete márványból készült oltárok állanak. Ezeket, valamint a fájdalmas A n y a és M i n d e n s z e n t e k tiszteletét hirdető más két márvány oltár a fölöttök levő főpapi címerek szerint, melyekben G. M. E. T. betűk olvashatók, az 1716-ban százados romjaiból föltámasztott püspökség első püspöke, csikkarcfalvi M á r t o n f f y G y ö r g y állította I. Rákóci György erdélyi fejedelem monumentális siremlékéből, melynek többi feliratos maradványai az előcsarnokban most is láthatók.

Ezen oltárokon álló szobrok vannak alkalmazva és pedig a Szent Mihályén, melynek oltárképe Mihály főangyalt ábrázolja a sárkánnyal való viaskodásban, Szent Péter és Pál apostolok; a Szent Károlyén, melynek oltárképe borrh. Szent Károlyt tünteti föl, Szent István és László magyar királyok; a Mindenszentek oltarán, a Szentek seregét ábrázoló oltárképpel, magyar Szent Margit és Erzsébet; a fájdalmas Szűz oltarán pedig, középen a Pietával, Szent János apostol és Mária Magdolna gyönyörű kivitelű, fából készült szobrai, melyek a régiek helyébe, szintén a székesegyház költségén, a „Rétay és Benedek“ budapesti műintézet közvetítésével, 1898-ban állítottak be 4000 frt. árban. A szoboralakok ugyanazok, mint a régiek, kivéve a fájdalmas Szűz kápolnájában levő Szent János és Magdolna szobrai, melyek helyén előbb „Viktoria“ és „Fáma“ istenasszonyai állottak nagy kiterjesztett szárnyaikkal.

A kereszthajóban még négy kisebbszerű, fából készült, fehérszinre festett s nem a legdusabban aranyozott oltár van elhelyezve; egyik az északi, másik a déli keresztkarokat zárófalaknál, előbbi S z e n t G y ö r g y lovag tiszteletére Tamási György kanonok által († 1782.), utóbbi nepomuki S z e n t J á n o s tiszteletére, jelen alak-

jában gróf Batthyáni Ignác püspök által állítva; a harmadik az alsó szentély északi, a negyedik ugyanannak déli végénél levő oldaloszlopokhoz erősítve emelkedik, előbbi Szent József, utóbbi a Szeplosten Szűz tiszteletére, — alapítójuk, miként a főoltárnak, kanonoki stallumoknak és szószéknek, valószínűleg a szentély restauratora, Sztoyka Zsigmond br. püspök. -- Szent Mihály és Szent György oltarai között foglal helyet a keresztelőkút és oltár, fölötte az Üdvözítő megkeresztelését ábrázoló mesteri kéz alkotta képpel. — A kereszthajó négy ablakon át nyer kellő világítást; ezek közül kettő a keresztkarok záró falain, kettő pedig a nyugati oldalfalakon van elhelyezve. Utóbbiak ősi román kis ablakok; előbbieket pedig a késői román izlést hirdető nagyméretű hosszukás ablakok, melyek a régi s most is jól kivehető hatalmas körablakok helyett állítottak be, valószínű, még a Hunyadi János-féle restauratio előtt, erre vall román izlésű alakuk.

A hosszú hajó hatalmas méretű rakott pillérek által két mellék- és a főhajóra oszlik. A pillérek és az oldaloszlopok kapiteljei mindmennyi remekei az építőművészetnek s részint francia, részint olasz és német mesterek művei, miként ezt a levél-diszek különböző iskolákra valló alkalmazásai tanúsítják. A főhajó átmeneti izlésben tartott boltozatát, valamint az ehhez hasonló boltozatokat, a keresztboltozat zárókövében elhelyezett családi cimer (kétféjű sas, hosszukás testtel, lelógó szárnyakkal, két felé álló lábakkal, farka gyűrű által csomóba fonva) tanúsága szerint Szécsi András püspök (1319—1356.) építtette, a régi, valószínűleg, félköríves boltozat helyett.

A főhajóban vannak elhelyezve a sötét szürkére festett s Kovács Miklós püspök bőkezűségét hirdető padok a hívők számára. Az északi oldalon, a középső pillérhez erősítve emelkedik a szószék, mellkasán az evangéliumi magvetőt, az irgalmas számírtánust és a Jó Pásztort, támláján a Szentlélek eljövételét ábrázoló domborvésetekkel, mennyezete fölött pedig Keresztelő Szent János ismert alakjával.

Az északi mellékhajóban, annak keleti részén van az eredetileg Szent Anna tiszteletére szentelt, ma a fájdalmas Anya kápolnájának nevezett temetkezési kápolna, melyet Szécsi András püspök építtetett, Várdai Ferenc püspök

Fényk. Sauer György.

A székesegyházi főhajó.
(A főoltár felé nézve.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

(† 1525) pedig kibővítettett úgy, hogy a kápolna oldalfalát lebontatta és 1.00 méterrel küljebb a régi anyagból újra fölépíttette; egyszersmind a falba nagyobb félköríves ablakokat töretett és a Lázó-féle előcsarnok főpárkányát e kápolnára is alkalmaztatta, miként ezt a kápolna északi falán, a két ablak közé helyezett gyámkö alján, a Visconti-féle siremlék fölött levő, Franciscus Várdai kezdetű felirattal ellátott s a kápolna egyik keresztboltozatának zárókövében is látható ismeretes Várdai cimere (mezejében vízszintesen egymás fölött fekvő három ök, mások szerint vadkanagyar) kívül a párkányban levő ezen felirat tanúsítja: „Deo Optimo Maximo et Divae Annae. Episcopus Franciscus Vardanus erexit.“ Várdai püspök ezen kápolna befejezésére s abban oltár felállítására az 1524. évben okt. 22-én kelt s a kismartoni levéltárban őrzött végrendelete szerint 500 frtot hagyományozott, miből kitetszik, hogy ezen kápolnában eredetileg Szent Anna tiszteletére emelt oltár volt, melyet Mártonffy György püspök cserélt ki a mostani, a fájdalmas Szűz tiszteletére emelt fekete márvány oltárral s régi neve is ekkor nyerte mostani elnevezését. Hogy ezen kápolnát eredetileg Szécsi András püspök építtette, kitűnik onnan, hogy miként Bunyitay helyesen megjegyzi, a kápolnát az ott eltemetett püspökök közül valamelyik építtette, és pedig az a melyik közülök legelőbb volt Erdély püspöke. Ez pedig Szécsi András, ki, miként sirirata mutatja, 1356-ban, tehát az összes ott eltemetett püspökök közül a legrégebb halt meg s oda lőn eltemetve. Ezen kápolna most vasrácsozattal két részre van osztva; a keleti részben van az említett oltár, a nyugatiban pedig az 1898. évben, Domsa Péter gyulafehérvári r. k. elemi iskolai tanító által tett alapítványból beszerzett és felállított Szentsir, mely célra addig a fájdalmas Szűz oltára szolgált. Az északi és nyugati oldalfalakba emléktáblák illesztvék, melyek a gyulafehérvári vár és székesegyház restaurációjánál érdemeket szerzett két olasz kőműves mester emlékét őrzik. Az északi oldalfalban levő márvány emléktáblán ugyanis, melyen felül Várdai püspök cimere s bal karjával halálfejre támaszkodó genius látható, a következő felirat van: „Morare viator! Mors nullam patitur moram. Joannes Morando Visconti, vir morum probitate clarus, qui nullam in Caesareis obsequiis expertus est moram, hic morari doctus. Architectonicae collonellus Carolinae, quam e cineribus Juliae illus-

trioem suscitavit, suos cineres tradidit, eademque incepta finem agnovit. Ob. Ann. M. D. C. C. XVII. Apr. VII. Aetatis suae LXV.“ — A nyugati táblán pedig, melynek homlokán halálfejen álló feszületet s alatta fára kapaszkodó koronás oroszlánt feltüntető családi cimere van, a következő felirat olvasható: „D. O. M. Sta viator! Nec abi. Morare paulum et considera: lapis taciturnus loquitur famam multum aestimati murariorum magistri, domini Francisci Brili. Postquam Italiae patriam reliquisset, amore erigendorum Ecclesiae et fortalitiū aedificiorum, animam Deo, huic vero corpus reliquit. Albae-Carolinae. Anno M. D. C. C. XIX. die I. Maji.“ — Továbbá az oltár előtti talapzaton három püspöki alak szemlélhető teljes ornatusban.

Ezen három püspök Varju Elemér szerint (Archeologiai Értesítő 1899. évf.) a három Szécsi püspök, és pedig északról tekintve az első Domokos († 1368) a második András († 1356) és a harmadik István († 1519). Bunyitay szerint pedig (i. m. 8. l.) az első szintén Szécsi Domokos, a második Szécsi András és a harmadik Zudar Imre. Azonban nézetem szerint, mindkét vélemény téves. Varju Elemér téved, mikor a harmadik helyen Szécsi Istvánt véli eltemetettnek, mert ez, ha püspök volt is, de nem volt soha erdélyi püspök; azonkívül, miként Bunyitay a sírkövön látható s mezejében csattot, az ónodi Zudarok cimereit viselő cimerepaizsból helyesen következteti, ezen harmadik alak senki más nem lehet, mint Z u d a r I m r e erdélyi püspök, kiről az 1846. erdélyi Schematismus 14. lapján azt olvassuk, hogy 1386-ban lett erdélyi püspök, 1389-ben halt meg és porai a fájdalmas Anya kápolnájában nyugszanak. Megerősíti ezt a sírfedőlap köriratában a fejnél levő párkányban olvasható ezen adat is: † Ob. Mill. CCC. Octuag. Nono. De Téved Varju Elemér s vele együtt az én nagy csodálkozásomra az oly szemes Bunyitay is, még abban is, hogy első helyre Szécsi Domokost s második helyre, vagyis középre Szécsi András-t helyezik. Mert az első helyen levő sírkő felirata világosan mutatja, hogy az nem az 1368-ban elhalt Domokosé, hanem az Andrásé, a kápolna eredeti alapítójáé, ki, miként a feliraton is láthatjuk 1356-ban április 23-án halt meg; a feliratnak ugyanis még egészen jól olvasható kezdete így hangzik: Anno. Milleno. Triceno. L. Quoque. Seno. Bis. Denis. Et. Tribus. Mensis

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fényk. Straubert Ödön.

Az északi csarnok bejárata.

Aprilis. etc. A középső helyen pedig, melynek alakja, cimere és felirata is teljesen lekopott valószínűleg a Szécsi Domokosé, ki bátyját, Andrást közvetlenül követte az erdélyi püspöki széken.

A Szécsi-Várdai kápolnán tul erős fölgyfajtó vezet az északi előcsarnokba. Ezen előcsarnok, mely a reneszánsz építészetnek egyik remek példánya, méltó arra, hogy Bunyitay leírása nyomán bővebben foglalkozzunk vele és alapítójával.

Az előcsarnok külső északi oldalát a középén nyíló ajtótól jobbra és balra egy félköríves, keskeny ablak tagozza; a két sarkon pedig egy-egy rovátkos pillér az ajtó főpárkányának magasságáig emelkedik. Ezen pilléreknek mind a négy oldalát domborművek díszítik. A jobbkez felőli pillér alapzatának szemben álló mezején Szent Mihály főangyalt látjuk, lábainál a letiport sárkánynyal; oldalt a nyugat felé eső mezőben Sámson fojtogatja az oroszlánt; a déliben, a lólábu Lucifer vigyorog; a keleti mezőben pedig hosszú haju, szakállas, páncélos alak áll, jobbában hosszú egyenes kard, baljában meg hosszuszáru kereszties paizst tartva. Végre a pillértörzsek szemben és oldalt álló részein egy-egy váza áll, s mindenik vázán egy-egy emberarcu szárnyas delfin hasal, pikkelyes farkát magasán felkunkorítva. A két fark azután a delfinek feje fölött összecsavarodik s mint egy csokor az épület szegletét díszíti. A pilléreknek koronázó oszlopfajok nincs, de annál inkább kiugrik felső tagjok, a mely fölött, az ablak magasságában kagyló díszszel fődött fülke áll. Egykor talán szobornak helye, de most üres. -- Szintén ily díszesek a balkéz felőli pillér alapzatának mezői is. Itt a szemben levő mezőben a hős zsidó nő, Judit emelkedik, kezében Holofernes fejével, lábainál meg a fejetlen hullával; oldalt a keleti mezőben Mózeset látjuk, a mint földreborulva, a tizparancsolat kőtábláit átveszi; a déli mezőben pedig fához kötve Szent Sebestyént; végre a negyedik, a nyugatra néző mezőben, és így szemben az előbb említett valószínűleg királyi alakkal, ennek mindenben hasonló párja áll. A pillértörzsek szemben és oldalt álló részein itt szintén ismétlődnek a vázák s rajtok a szárnyas delfinek az épület szegletére csavarodó farkukkal. Ismétlődik a kagylódíszszel fődött szegletfülke is, mely itt épen ugy üres.

Az ajtó jobb és bal oldalán szerényebb terjedelmű pillérek állanak, melyeknek mezeit olasz reneszánsz díszítés lepi el. Legalul

egy-egy Medusafő, ezek fölött egy-egy váza, melyekből virágfüzerek futnak fel, s ezeknek indái közt Jánus-fejek, szárnyaikkal összefogózkodó madarak, angyalfejek kandikálnak ki, legfelül pedig egy-egy vadember arca.

Az ajtó félkörű bélése szintén gazdagon tagozott; félkörének közepén egy szép Krisztus-fej áll, széles dicskörrel s azon az ismeretes krisztusi monogrammal. A fejhez jobbról és balról két-két angyalfej csatlakozik, mindenik két-két pár szárnyal, melyekből kettő-kettő az angyalok nyakát kecsesen takarja.

Az ajtó ive fölötti négyszögű mezőben egy nagyobb szabású, diófából készült cimere áll, melyet két szárnyas angyal tart. A cimerepaizsban koronából nő, koronás oroszlán emelkedik ki, a paizson pedig püspöksüveg áll. A cimere fölött következő felírás van: *Mathiam. Claro. Tetigit. Qui. Sangvine. Regem. Ista. Ladislai. Signa. Fuere. Gereb.* — A paizs alján pedig e betűk állanak: *Lad. Ger. Ep. Tr.* azaz: *Ladislaus Gereb episcopus Transsilvaniensis.* Továbbá a cimere körirata is van, mely így szól: *Patri B. M. Accepta. Referuntur.* Ez tehát Gereb László erdélyi püspök (1476—1501.) cimere.

A Gereb-cimertől jobbra és balra római composit stílusú oszlopfejek emelkednek, s egyikén is, másikon is két-két geniusz egyik kezéssel egy-egy cimerepaizst, másik kezéssel a paizs alatt egy-egy virágfüzért tartanak. A balkéz felőli paizson, egy lemetezett szőlővessző kétágú egymásba kapcsolódó hajtással s mellette a pápai cimere; ez II. Gyula pápa (1503—1513.) cimere. A másik négyelt paizson ismételve a magyar pólyák s a cseh oroszlán a szivpaizsban a gyűrűtartó hollóval, a mely tehát Mátyás király cimere.

Mindezt a szobrászati dísz dusan tagozott s a sarokpillérek magasságáig emelkedő, erősen kiugró párkány koronázza. Ennek alsó részét gyöngyfüzér, a következő tagok tojásdísz, a középsőt kilenc angyalfej ékesíti, közbe-közbe nyilvessző-hegyekkel.

A párkány felett s a két ablak között, az ajtó oldalpilléreivel egy vonalban ismét két alacsonyabb pillér emelkedik, melyeken szintén ornamentális dísz fut végig. Ezen két pillér között egy másik, az alsónál tágasabb mező nyílik, melyet épen úgy, mint a vele egy vonalban levő két sarokfülkét, megfelelő kagylódísz fedez, két oldalt pedig ornamentális bélés vesz közre. A mező ma

már itt is üresen áll, de minden jel arra mutat, hogy hajdan egy egész jelenetet ábrázoló szobordisz volt abban alkalmazva, épen úgy, mint az előcsarnok belsejében a belső ajtó felett.

Az üres mező felett a gerenda-párkányzat fut körül az épületnek mind a három szabad oldalán, mely párkányzatot az említett pillérek fejei, a sarkokon pedig a kagylók felett levő cimierpaizsok szakítanak meg. És pedig a jobbkez felőli sarkon, szemben: főpapi kalap alatt egy félkerékből nővő szarvas, vagyis Bakócz primás (1497—1521.) cimere; mellette a nyugati oldalon, ismét Mátyás király cimere. -- A balkéz felőli sarkon pedig szemben: négyelt paizson, váltakozva, egyszarvu és iramló farkas, mely után a felső mezőben csillag áll, az alsó mezőben pedig előtte félhold, tehát a Zápolyai János, akkori erdélyi vajda cimere. E mellett a keleti oldalon szintén négyelt paizs függ, melyen két szárny között varkocsos emberfő és nővő oroszlán ismételve váltakozik, a mely tehát Perényi Ferenc akkori erdélyi püspöknek (1508—1513) és Perényi Imre nádor, a püspök atyjának és ezen épület egyik jótevőjének cimere.

Továbbá a jobbkez felőli pillér fejét Szent Pál apostol mellszobra disziti, két oldalán egy-egy törrel, baljánál pedig, a gerendázat két alsó sík tagján, a következő felirással: *Multa. Doces. Hominum. Qui. Credere. Millia. Christo. Da. Mihi. Da. Rectam. Paule. Tenere. Fidem.* — Hasonlóképen a balkéz felőli pillér fejét meg Szent Péter apostol mellszobra ékesíti, két oldalán egy-egy kulcsal s jobbjánál, két sorban, szintén a gerendázat két alsó sík tagján e disztichonnal: *Limina. Qui. Astriferi. Reseras. Et. Claudius. Olympi. Pande. Mihi. Aethereas. Petre. Beate Fores.*

Végül a gerenda-párkányzat középső tagján nagy *antiqua* betűkkel szintén felirat áll, mely ezen épületrész keletkezésének idejéről és építtetőjéről nyújt felvilágosítást. A felirat a keleti oldalon kezdődik s végig megy az egész északi és nyugati oldalon. Azonban eleje hiányzik, mert a közvetlen mellette emelkedő Várdai-kápolna elfödi. Az elfödött részeket, körülbelül husz betüt, a régi feliratok szokásos bekezdése alapján, kiegészítve, az egész felirat így hangzik: *Deo. Optimo. Maximo. Et. Beato. Michaeli. Patrono. Joannes. Lazoynus. Pro. Sua. Et. Bene. Merentium. Salute. Aedem. Hanc. Vestibularem. A. Fundamento. Aere. Suo. Erigendo. Dicandoque. Curavit. M. D. XII.* E felirat tehát világosan mutatja, hogy

ezen előcsarnokot Lazoynus János építtette 1512-ben s így eszik úgy azoknak véleménye, kik a Várdai-kápolna feliratát olvasva s ezen feliratot figyelmen kívül hagyva, ezen előcsarnokot is Várdai püspöknek tulajdonították, ki pedig 1512-ben még erdélyi püspök sem volt, mint azoké, kik az ajtó fölötti alsó mezőben levő diszes Geréb-féle cimerre és feliratára támaszkodva, annak alapítójául Geréb László püspököt tartották, mert hogy miért került ezen cimer a többiekkel együtt ide, azt látni fogjuk az alapító élettörténetéből, de koránt sem azért, mintha ezen kápolnát Geréb püspök építtette volna, ki már 1501-ben megszűnt erdélyi püspök lenni, átvitvén a kalocsai püspöki székre s 1512-ben nem is volt életben, mert a cimerven levő körirat őt már „*beatae memoriae Pater*“-nek nevezi.

Az előcsarnok keleti és nyugati oldalai már nem olyan gazdagok a díszítésben, mint ezt a szemben levő északi oldalon láttuk. A nyugati oldalon, a homlokzat ablakainak magasságában, van egy kerek ablak, peremén körirattal, de a mely már annyira megkopott, hogy csak néhány szó betűzhető ki belőle. Az ablaktól jobbra, a közepén s a homlokzat ajtajával egy színvonalon, kisebb ajtó-mélyedés van, mely azonban most be van falazva s hogy valamikor csakugyan ajtó volt, azt nagyon valószínűvé teszi a felette kiugró párkányzat és félkörű timpanon, valamint az itt elhelyezett díszít-mények. A timpanon mezejében ugyanis cimerraizs áll s felette püspöksüveg. A raizs mezejében egy jobb kar, mely három nyilat tart. A cimer fölött a félkörű párkányon a következő felirat olvasható: *Praesulis. Antoni. Nitriae. Haec. Insignia. Fratris.* — Ez a cimer tehát Antal nyitrai püspöké, ki nem más, mint Sánkfalvi Antal, az alapítónak, miként a cimer és a „*fratris*“ szó mutatja, közeli rokona. — A főpárkány alatt szintén egy *distichonos* feliratot találunk, mely így szól: *Haec. Rosa. Quam. Cernis. Sculptam. Cum. Monte. Budensi. Gaudet. Udalrico. Nomine. Digna. Suo.* — E felirat alatt, az ajtó berakott falán cimerraizs fekszik, melynek mezejét egy pólya két részre osztja; a felső mezőben egy ötlevelű rózsza áll, az alsóban pedig három buzakalász. Ez tehát Budai Udalrich cimere, ki 1504–1522-ig gyulafehérvári székesegyházi örkanonok volt, (*Schematismus.* 1846. 49 l.) s kinek tehát, mint a templom akkori gondnokának jutott a szerencse az akkori kitünőségeknek ezen kis Pantheonában helyet foglalhatni. — A keleti oldal több

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fényk. Sauer György.

Az északi csarnok belső ajtaja.

mint felét, így az ott is középen levő oldalajtót egészen, az azon innen levő szintén köríves és köriratos ablakot pedig félig, a Várdai kápolna födi el és semmi dísz rajta nem látható.

Az előcsarnokba északról vezető ajtónak mind a két szárnya egyszerű famunka, a múlt század elejéről, amint azt a beléje kareolt évszám: MDCCCV. mutatja Annál díszesebb az ajtószárnyak feletti félkörű timpanon. Ez is fa ugyan, de szép növény- és gyümölcsdísz borítja. Legfelsőbb szélén itt is be van kareolva az alapítás évszáma: MDXIII.

Benn az előcsarnokban az oldalfalak, melyekről az ügyetlen vakolat 1898-ban horzsolgatott le magyarigeni kőfaragók által, szép faragott kövekből rakvák, s kivéve a déli oldalt egészen egyszerűek. A már említett ablakokon és vakajtókon kívül ugyanis, csupán körbe foglalt egyenszárú keresztet látunk — a fölszentelésnek jeleit — s a déli oldal mindkét szögletében egy-egy magas fiulkét a kagylódíszszel, melyekben hajdan szintén szobrok állhattak, de ma üresek.

Igen díszes azonban a déli oldal, melyet a székesegyházba nyíló, nagy, épszögű záródású ajtó tör át. Az ajtófelek mellett két pillér emelkedik, melyeknek szembenéző oldalait gazdag levél- s virágfüzér és nagy rózsák köré csavarodó láncdísz ékesíti. A pillérek fejét két-két szárnyas angyalfej, csokorba kötött levéldísz véve közbe képezi. A gerendázat párkánya egyszerű sima és csak a középső tagon van sodronydísz. A friesen azonban már gazdag szobrászati ornamentika látható: balról két cet hal, jobbról két griff, fejjel egymásnak fordulva s fejeik között egy-egy faun arca, középtűt pedig egyik oldalról a cet, másik oldalról a griff farka palmattás rosettává fonódik össze. De többi végtagjaik, valamint a faunok szakállai is virág-ornamentikába mennek át. A fries fölött a főpárkány szökell ki, melyen fölfelé egymásután következnek a leveles, fogas, tojás, ismét fogas és ismét leveles díszű tagok. A főpárkányon két kisebb pillér emelkedik, oldalain két-két nagy rózsával, melyeket lecsüngő szalagdísz köt össze. A két kisebb rovátkolt törzsű pilléren ismét gerendázat és párkány fekszik, a mely fölött lapos félkörívű kagylódísz emelkedik, melynek félkörét négy, egymással összekötött rózsza veszi közre, a két középső rózsza felett pedig szép akroteria magaslik fel egészen a csucsíves hálóboltozatig. A pillérek között levő mezőben, a kagyló alatt Szűz-

a fejedelemségre törekvés követelt. Mennyire más, mint a korábbi Hector! (Quam mutatus ab illo Hectore?) A szerencse tréfát űz vele, nagyravágyók és elégtelenek álarc gyanánt használják.

A kancellárnak átalánosságokban mozgó feleletet adtak, megköszönve tanúsított jó indulatát, jelezvén, hogy tanácskozásaikban főtörekvésük lesz a maguk s a lakosság békessége. Megkapván a kancellár a választ, Oláhország vajdájának tette Simont, a Moldovai Jeremias testvérét s kevés népet hagyván vele, visszatért Lengyelországba. Egyidejűleg Mohamed basa, ki már keresztény volt és Mihály az oláh vajda, a Duna mellékén tartózkodván nagy erővel nyomult előre azon tervvel, hogy saját fiát a szintén keresztény Radul vajdát teszi meg ezen ország fejének. Azonban türte a lengyelek nem könnyen érthető választását, mert a török kitünően játsza a rókát, ha nem léphet fel oroszláknént. Hogy pedig a kancellár miért választotta Simont e teljesen haszontalan embert? könnyen sejthető. Mert azt remélvén, hogy a mostani zavaros körülmények közt fiát Erdély fejedelmévé teheti, alkalomadtán oda csatolta volna Moldovát és Oláhországot, mi nem sikerülne, ha vitéz ember tartja azokat hatalmában. Így fő a magyar feje ha nagyravágyás hajtja őket.

Básta miután értesült a lengyelek visszavonulásáról megállapodott Csákkal s az ország más előkeivel, hogy a sereget a közeli falvakban elszállásolván, jöjjenek össze az országrendek s bizzanak meg néhányat, kik Ő Felségéhez megvigyék az előterjesztéseket.

Eközben elmulván a külső ellenségtől való tartás, elkezdtek működni azon elégtelenek, kik úgy okoskodnak, hogy nagyobb szabadosságban élhetnek gyenge, mint hatalmasabb fejedelem alatt. Egyszerre csak szájról-szájra jár a hire most, hogy Zsigmond népeivel át jött a határon, majd hogy Oláhország vagy pedig, hogy Moldova felé gyülekeznek hazai vagy szomszéd idegen csapatok, s ehez hasonló más híresztelés is, azon célzattal, hogy Básta valamely elhamarkodott határozatra ragadtassa magát s emiatt zavar keletkezzék a gyűléstartásban és tanácskozásban. De ő megértve a célzatot soha sem mozdult ki táborából, hol csaknem magánosként élt. Ezáltal egyfelől módjában volt megmutatni, hogy bizik az ország nemességének hálájában, mely neki köszönhette szabadu-

lását, más felől értésökre adhatta, hogy a jövő kormány alapját nem zsarnokok saját hadereje, hanem az alattvaló hűség kell hogy képezze, mely jóakaratu, valóban királyi és atyai uralomban leli támaszát, nem hatalomvágy levén alapja, hanem önkéntes felajánlás, mely a közjó miatt lett elfogadva. Nagyon is jól tudta ezen felül, hogy Castaldot midőn még 1551-ben nyolcezer némettel Erdélybe küldték, hátrahagyva seregét, anélkül hogy előzőleg valamely jót követett volna el, mint magános ember ment el Gyulafehérvárra, hová Izabella királyné saját védelmére az országgyűlést összehívta volt, ekkor tárgyalási ügyességével elérte, mit megfélemlítéssel el nem érhetett volna, megszerezte Ferdinánd császárnak az országot, maga részére pedig az irók előtt az eszélyesség hírnevét, bárha egy év mulva oda kellett hagynia szerzeményét, mi bizonyára nem az ő hibája miatt történt.

De igaza volt annak a kényurnak, ki azt mondta, hogy a kikkel jót tettünk, a körülmények szerint olyan különbözőleg viselkednek, mint ahogy a kameleon alkalmazkodik színében a változó helyzethez. Természet szerint mi sem oly rövid, semmi sem oly kérész-életű, mint a jótett emléke. Minél nagyobb a jótett, annál nagyobb hálátlansággal szokás viszonzni, melyet az emberek vagy csekély fontosságúnak tartanak, vagy pedig saját célzataik és érdekeik szerint cselekszenek nem pedig a finom modor szabályai szerint. Összeül az országgyűlés; az elégületlenek szítják a tüzet minden felé, amint szokott történni, a hol a kormányzásba befolyt a nép, mely könnyen lázong, hirtelen változtatja szándékát, hogy hirtelen cserben hagyja még az üdvöst is, megfontolatlan, bizalmatlan. Egy rész meghallgatatlanul egy maga kiáltozza, hogy bocsássák haza a németeket, fizessék meg őket, köszönjék meg értök, mint szomszédokért tett szives fáradozásait, s előforduló alkalomra ajánlják fel viszontszolgálatait, mások annyira mennek a szemtelenségben, hogy a németek kardrahányását iadítványozák, meg mások azt hangoztatják, hogy semmi szín alatt sem hajlandók Miksa főherceget elfogadni, hanem saját honoraik közül kívánnak fejdelmet, ki jó viszonyt tartson a törökkel. De Bástát e váratlan viszonzás nem ejti rémületbe, bár kezdi sejteni, — a mint egyik ezen udvarnál levő barátjának írta — hogy minden fáradozása kárba vészett, ha csak hamar nagyobb erővel nem segítük. Csákinak

s más előkelőknek azonban, kik másodnaponként látogatására jöttek, alkalom adtán erélyes hangon előhozta, hogy van tudomása a tett indítványokról, de nem kételkedik sem Ő Felségének adott hűségi esküjökben, sem abban, hogy még friss emlékezetben vannak jó szolgálatai, de ha szinte mégis történnék, hogy ezen tekintetek, melyeknél szentebb az emberek egymás közti viszonyában nem létezik, figyelmen kívül hagyatnának: vegyék tudomásul, hogy ő nem az az ember, kit szóbeszéddel meg lehet ugrasztani, sőt el van határozva, hogy onnan egy lépésnyire sem hátrál seregével, később megválni életétől, s igyekezni fog, hogy ezt minél drágább áron adja el. Nagyon udvarias szavakkal felelték, hogy ne hallgasson a köznép közt forgó beszédekre, de legyen meggyőződve, hogy a hatalom kezelője a nemesi rend, nem tűrne el semmi olyan cselekedetet, mely nem méltó hozzá. Sok vita után három személyt választottak a három rend szerint, melyekből a kormányzat alakul t. i. a nemesek, vármegyék és köztársaságok részéről, hogy menjenek Ő Felségéhez s kérjék kormányzóul Miksa főherceget, s néhány más kérést terjesszenek eléje, hogy a nagyon kimerült országot ne terhelje idegen katonasággal, mivel van nekik elég népük, mely a törökkel való csatározásban fürgébb a nehézkes, lassu és két annyiba kerülő német katonánál. Básta, sok egyéb nehézséget is kellvén a császárpártiak támogatásával elsimitnia, nem vélte tanácsosnak elleneszegülni e határozatnak, remélvén, hogy az idő is Ő Felsége főtanácsa kellő határok közé fognák azt szorítani, bár világosan látta, miszerint aként határoztak, hogy mindig szabadkezük legyen más határozathozatalra, és hogy oly fejedelmet akarnak, kinek inkább ők parancsoljanak, mint amaz nekik.

A rendek (népek) ugyanazon gyűlésen Csákira ruházták a kormányzó tisztét oly hatáskörrel, hogy sok dologban dönthet anélkül, hogy kénytelen lenne gyűlésbe hívni az országrendekét, bár azt mondogatták, hogy ez csak addig lesz így, míg Ő Felsége a kormányzó felől intézkedik: Még is úgy vette (érezte) észre Básta, hogy a tribunus hatáskörénél nagyobb hatalom (jár) illeti meg a császári biztosokat, tudván, hogy éppen Csákinak közeli kilátása volt, hogy a szövetkezettek fejedelmökké választják azon esetben, ha nem kaptak volna gyors segílyt az oláh ellen; aztán azt is látta volt, hogy felette nagyravágyó, mert mikor Tordáról az

oláh ellen mentek Csáki dárdára tüzött magyarosan készített süveget s egy zászlós kóplyát vitetett maga előtt fővezéri jelvényként, ha szinte utóbb félre is tétette ezeket Básta panasza folytán, ki azt állította, hogy ez sértő a császári zászló alatt levő seregére nézve. Meglehetősen gyanus volt előtte Gyulafehérvár kifosztása is Csáki emberei által, Fogaras elfoglalása és más fogásai is, melyek együttesen igazolni látszottak utóbbi törekvését s a népszerűség hajhászását. Ebben is helyesebbnek látta a színlelést, mint a (huzalkodást) szembeszállást, s elárulását annak, hogy mit tesz vala, ha elég erővel rendelkezik.

Másnap az egész tanács, képviselők és nép a Básta szállására jött azon kéréssel, (bár a modor úgy látszott tullépi a kérés határait) hogy küldje ki a németeket az országból, hogy annyi kiállott szenvedés után fellélelkezessenek, maga Gyulafehérvárt maradhatván, míg a követek az előterjesztésekkel Ő Felségéhez utaznak. Aggodalomba ejtette Bástát e kérés, mert átpillantotta annak egymástól meglehetősen távoleső indító okait, tudta ugyanis, hogy tűnik el lába alól a szilárd alap, melyet seregéből rakott össze, holott az még személyének sem szolgálhatott alkalmas védelméül, nem hogy féken tartson oly népes országot, mely korábban 155-ben (igazában 1551-ben Dr. M.) Castaldó alatt 70 ezer harcost küldött a lippai vállalatra, most pedig kevés előkelő nagy hirtelen tizenkét ezeret hozott össze egy hatalmas és sok fegyveres néppel rendelkező ellenségnek úgy szólván szemelättára, oly országot hol szokásban vannak a fegyveres országgyűlések, melyeken a nemesség nagy kísérettel jelenik meg, annál nagyobb, minél gyanusabb a a helyzet, nehogy kényszer nyomása alatt legyenek kénytelenek határozni. Akkor is mikor Básta a szövetkezettek segélyére jött ezen tekintetek szolgáltak neki indokul arra, hogy elégedjék meg az esküvel, s ne követeljen túszokat. Nem volt oka meg nem bizni bennök, hiszen az, hogy ő serege élén az ország közepén volt, minden más zálognál nagyobb biztosítékul szolgálhatott.

E felett a magával hozott hatezer ember közül a 3500-ról 2000-re apadt sziléziai nem lesz maradásra rábeszélhető, mivel a tartományi tartáspénz elkelt s fizetési előleget nem vettek fel, a többinek, kik a felső magyarországi helyőrségekből vétettek, vagy ott lettek toborozva, bizonyos időre vissza kellett mennie. Ennek

Ásatási területünk északi részének kitérása után, most már a kert déli részében folytatjuk az ásatásokat úgy, hogy ezen újabb munkálatok a régebben feltárt maradványoknak délfelöli folytatását képezik. (L. a múltévi Évkönyvhez csatolt alaprajzon levő XXXVI sz. alatti pontot és az idei Évkönyvhez adott részlet alaprajzot.)

E kitért terület körülbelül 500 □ métert foglal magában s e területen is éppen úgy, mint a múlt évi ásatásoknál, dombosabb talajjal volt dolgom olyannyira, hogy itt-ott 20—50 cmnyi mélységben ráakadtunk ugyan az épületek falaira és padozataira; de többnyire 60—100 centiméternyire, sőt még mélyebbre is kellett lehatolni a talajba, hogy célt érjünk.

Ásatásaink 11 és 12-ik cyclus alatt elért eredményéről legjobban tanuskodik a jelentésemhez csatolt alaprajz, melyen a föltárt épület részleteit strafrozattan, vagy pontozotton rajzoltam, míg a könnyebb tájékoztatás és megkülönböztetés céljából a már régebbi időkben föltárt szomszédos területeknek, csak kis részét vettem ide s azt feketére festettem.*)

Mielőtt azonban munkálatom tulajdonképeni eredményről beszámolnék, még oly tényezőkről kell megemlékezniem, melyek működésünket nagyobb mérvben elősegítették.

Egyletünket közvetlenül érintő tényezők sorából mindenek előtt föl kell említenem, hogy a Múzeumok és Könyvtárak Méltóságos Országos felügyelősége, áthatva magasztos kulturális föladatától, nagyban előmozdította végeredményében tág körre kiható ügyünket azáltal, hogy a törvényhozásilag hazai muzeumok és könyvtárak segélyezésére engedélyezett összegből 1902-re is 600 koronát utalványozott az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyletnek ásatási célokra. E mellett még utalványozott az egyletünk keretén belül föllálandó természetrajzi gyűjtemény javára is 400 koronát.

Ezen összeggel azután képesek voltunk kitérített célunkat elérni, miért is a Méltóságos főfelügyelőségnek nagy és el nem évülő hálával tartozik egyletünk.

*) Ezen utóbbiakra nézve tájékoztatásul szolgálnak az azelőtti Évkönyveinkben megjelent jelentéseim és alaprajzaim.

Elismerő hálás köszönettel kell fölemlitenem, hogy nehéz munkálataink könnyítésére szolgált még azon kedvező és az egyletnek ügyét hatalmasan előmozdító tény is, hogy Méltóságos Kozma Gyula kir. főügyész úr a közügy és a tudomány érdekében megadta ezen évekre is az engedélyt, hogy a helybeli kir. törvényszéki fogházban levő rabokat alkalmazhassuk az ásatási munkálatok véghezvitelénél, így tehát fegyelmezett, olcsó és ügyes munkásaink vannak.

Szintén köszönettel tartozik egyletünk a helybeli kir. ügyész, Nagyságos Dr. Ujvárosi Miklós urnak is, ki a rabok kiren delése alkalmával az egylet érdekeit szem előtt tartva, gondoskodik arról, hogy a szükséges munkások pontosan megjelenjenek a munkálatoknál.

Nem szabad megfeledkezmem, hogy Méltóságos Nesztor Emil, cs. és kir. vezérőrnagy úr mint várparancsnok és Nagyságos Richard Arthur cs. és kir. őrnagy ur, mint a várépítészeti hivatal igazgatója is a vár területén való ásatásaink folytatásában legnagyobb előzékenységgel viseltetnek egyletünk iránt, miért is egyletünk nevezett uraknak szintén hálás köszönettel tartozik.

Ezeknek kedves kötelességszerű előrebocsátása után fogjunk ásatásaink eredményeinek szemléléséhez.

I.

A római épületek maradványai.

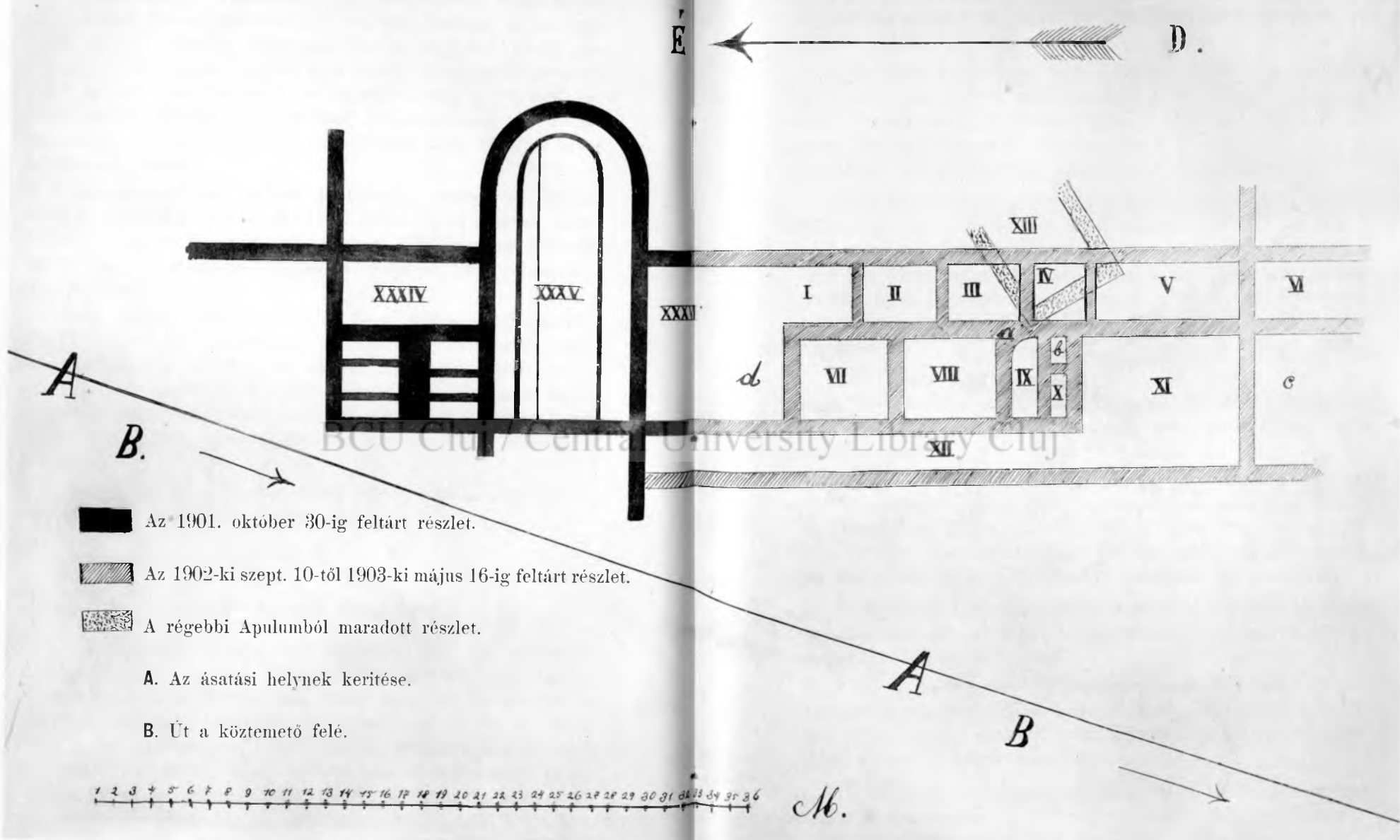
A lefolyt cyclusok alatt elért eredményt kimutató alaprajzot szemügyre vévén, azonnal meggyőződhetünk arról, hogy Apulum városának már eddig föltárt meglehetősen nagy és összefüggésben álló épülettömbének közvetlen folytatását tárattuk föl a lefolyt évben, s ha e mellett még a mult 1902-ben megjelent Évkönyvünkhöz csatolt alaprajzot is hozzá vesszük szemléltetési tárgyul, akkor megalégedéssel mondhatjuk, hogy eddig a római Dacia egyetlen városának sincs annyi ház alapja föltárva, mint ásatási helyünkön, Apulumban.

Igaz, hogy 15 év óta kutatunk, fáradhatlanul ásatunk és

Apulumi maradványok.

Az 1902-iki szeptember 10-től az 1903-iki május 16-ig feltárt Római Épületek alapfalai.

Felmérte és rajzolta Dr. Cserni Béla.

turjuk a kemény talajt, de viszonyainkat tekintve, bátran és dicsekvés nélkül elmondhatjuk, hogy igen szép eredményt mutatott föl egyletünk eddigi ernyedetlen munkássága által.

Ezen alkalommal igen természetesen, csakis a szóban levő két *cyclus* (1902—1903) alatt kiásokat, t. i, egy ház és egy hosszú, valószínűleg egy kerítési falat, fogok részletesebben tárgyalni, melyek különben az alaprajzon az I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII. és XIII. számokkal vannak jelölve.

A legutóbb föltárt és e helyen közölt részletekből még nem nyertünk tiszta képet arról, hogy ez a XII. számmal jelölt, 80 cm. vastag s csak a kiásott részében eddigelé már 32 méter hosszú fal (mindkét végén van folytatása a föld alatt), mely nyugat felé más épületrészekkel nincs összekötve, magánlaknak kerítése, vagy a városnak egyik határvonala volt-e? ezt eldönteni mai napon még egyáltalán nem lehet.

Erre nézve csak a további föltárások alapján lehet majd azután határozottabb megállapodásra jutni. Egyelőre inkább csak házhoz tartozó kerítés-falnak vehetem; mert város falának igen gyengének tartom.

Építkezési modorára és anyagának minőségére nézve már előre is mondhatom, hogy ez az Apulumban a markomán háboru utáni korszakban alkalmazott általános szokásra vall, mert az építő anyag részben nagyobb nyerskő, részben pedig apróbb patakkő, mely utóbbi rész gyengébb minőségű vakolattal van összerakva.

E kérdéses fal eddig föltárt részében keletfelé közvetlen összeköttesben van a többi épületrészlettel a C-betűvel jelölt, kelet-nyugat felé menő fal által.

E fal is, mint a többi épületrészek ősrégi idők tanui, s lát-szik is azokon a lefolyt 1700 esztendő vasfogainak romboló működése; a föld legalsó szintjétől (síkjától) számítva különböző magasságban áll meg e falnak maradványa.

Itt-ott 30 cm-re, más pontokon 50 — 80 — 100 — 160 cm-nyire emelkedik a magasság.

Az ezen faltól keletre eső ház magán épület lehetett, melyet azonban katonai célokra is használhattak, egyébiránt nincs kizárva

annak lehetősége sem, hogy folytatása volt azon fürdőépületnek, melylyel különben is szomszédos. (L. az alaprajzon XXXIV. XXXV. XXXVI. sz.)

Ezen utóbbi gondolatot támogathatják ama kis, sorban álló cellák, melyek I. II. III. és IV. számokkal vannak jelölve. Határozott véleményt erről azonban csak akkor lehet majd adni, mikor az összeköttetés a régebbi időkben föltárt maradványokkal megtörtént. Erről tehát a jövő évben majd többet fogok szólhatni.

De az e helyen lelt aránylag kevés számú házi eszköz is ilyen gondolatot ébreszthet a kutatóban.

Az I sz. helyiség még nincs egészen föltárva, tehát föl sem mérhettem; a II-vel jelölt szomszédos kis cella 8·28□ m területű, mellette a III-sal jelöltnek területe 7·42□ m; a IV-gyel jelölté 7·13□ m, ellenben a rá következő V. sz. már nagyobb helyiség, területe 17·13□ m, a VI. számú helyiségnek déli része még nincs egészen kitérve, de itt is hosszabbra nyúló helyiségre lehet következtetni.

Az ezen cellákhoz nyugatfelé csatlakozó két nagyobb helyiség közül a VII-tel jelölt 22·08□ m., a VIII-al jelölt pedig valamivel kisebb, 21·60□ m. területű. A VII. sz. helyiség földjében 1902-ki november 10-én egy csomóban, csakugy a földbe elásva 115 darab római ezüstpénzt találtunk, melyeket a rómaiak itt Daciában való uralkodásának a legutolsó években elástak, rejtettek el, mert közöttük Gallienus császár (259—268) fia Saloninus († 261) pénzei is vannak.*)

A IX. és X. számokkal jelölt helyiségek azon benyomást teszik, mintha egy helyiséget képezve, konyha lett volna: a IX-el jelölt rész patakőből rakott tűzhelyre emlékeztet, területe 3·64□ m., míg a X-el jelölt rész szintje lejjebb fekszik, s nagy négyszögű (egyenként: 40 cm. hosszú 40 cm. széles 3 cm. vastag) téglapadozattal van ellátva. E keskeny 1·2□ m. területű rész tégláin a Numerus singularium (NSING) bélyegei láthatók. A IX. sz. helyiség fala a) betűvel jelölt részén ivbe megy át, mi volt annak célja? — a X. számú helyiségben b) betűvel jelölt kis fal a tűzhelynek látszó kiemelkedő résznek támasza és határfala lehetett.

*) L. a »Leletek»-ről szóló fejezetnek 11. pontját: «Római pénzek».

A XI-el jelölt, 53.12□ mnyi terület udvarra enged következ-
tetni, mely közvetlenül átmegy a 22.70 m. hosszú és 1.60 m. széles
folyosóba. (E méretek csak a föltárt részre vonatkoznak.) Ezen ponton
nagy tömegben heverték az egyenes födélcserepek és a kupás-
cserepek.

Érdekes jelenség a III. IV. és V. számokkal jelölt helyiségek
alapfalai alatt rézsutosan elhuzodó még régibb időkből maradt,
55 cm vastagságu alapfalak, melyek egy 4.50 m. széles szobát
(XIII. sz.) határoltak. Három fal föl van tárva, a negyediket csak
ezután fogjuk megtalálni, ha ugyan az építési anyagokat kurkászók
azt régen el nem vitték már, mi igen valószínű, mert a két hosszabb
falnak végei is hiányoznak. Ezen épületrészben sok cserép edény-
töredéket leltünk.

E régebbi, talán a markomán háboru előtti időkből származó
falrészletek erősebb kőanyagból épültek és fekvésüknek iránya is
eltér a többi föltárt falakétól, mennyiben ezeknek irányai délkelet-
ről északnyugatfelé, illetve délnyugatról —északkeletfelé huzódnak.

Ugy látszik, mint már előbb említém, hogy ezen épületmarad-
vány még a markomán háboru előtti időkorból való, s az újabb
ház építése alkalmával a föld illetőleg új fundamentum alatt meg-
hagyatott, mint ezt különben terjedelmes ásatási területünkön még
több helyen is tapasztaltam, E kérdésben álló sajátosságot csak
nagyobb területnek teljes föltárása után részletesebb leírásban,
túzetesebben fogom tárgyalni.

Ebből és az azelőtti években föltártokból látható, hogy Apu-
lumban az utcák vonalai eleinte más irányuak voltak, mint a
második korszakban, vagyis a markomán háboru utáni időkbén,
mikor is a házak falai mind pontosan dél-észak és kelet-nyugatfelé
irányultak.

Ezen igen fontos topographiai tényeket azonban majd csak
akkor fogom nagyobb biztonsággal tárgyalhatni, mikor a többi ása-
tásokból eredő adatokat az általam már nagy részben konstatált
római állótábor fekvésével és kiterjedésével egybehasonlíthatom.

A mostan lefolyt cyclusokban föltárt falak vastagságát és a
méretekét általában megadja az alaprajzhoz adott mérték.

Még csak azt óhajtóm említeni, hogy az I. V. VI. és XI.

31. Ezüst. Av. DIVA. FAV — STINA. PIA. Jobbfelöli Faustina mellkép, kontya lejobb. — Rev. CONSECRATIO Szemközti páva. É. 4·80 K.

32. Ezüst. Av. FAVSTINA AVGVSTA. Jobbfelöli Faustina mellkép, kontya lejobb mint az idősb Faustina-é. — Rev. SAECVLI FELICIT. Bölcső (a többi ki nem vehető). É. 4·00 K.

33. Ezüst. Av. FAVSTINA. AVGVSTA. Gyöngykörben Faustina jobb felöli mellképe. — Rev. FECVND. AVGVSTAE. Gyöngykörben balfelöli Fecunditas, két gyermek karjain, kettő lábainál. É. 4·00 K.

34. Bronz. Dupondius. Av. FAVSTINA. AVGVSTA. Jobbfelöli Faustina mellkép. — Rev. TEMPOR. FELIC. S. C. Faustina karjain két gyermek, körüllette négy. É. 6·00 K.

35. Bronz. Av. FAVSTINA. AVGVSTA. Jobbfelöli Faustina mellkép. Rev. SECVLI. FELICIT. S. C. Commodus és Antoninus jun. bölcsőben. É. 4·80 K.

36. Ezüst. Av. DIVA. FAV — STINA. PIA. Jobbfelöli Faustina mellkép. Kontya lejobb. Rev. CONSECRATIO. Páva jobbfelé megy, de hátra néz. É. 3·00 K.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Commodus, császár 180—192.

37. Bronz. Dupondius. Av. M. COMMODVS. AN — TONINUS. AVG. PIVS. Jobbfelöli babékoszorus Commodusfej. — Rev. TR. P. VIII. IMP. VI. COS. (?) P. P. Balfelől álló Liberalitas hadi jelvénytél és szerencseszarvval. É. 1·60 K.

Lucius Septimius Severus, császár 193—211.

(Szül. 146-ban. Septimius Severus egy afrikai származású férfit, egyedüli uralkodóvá levén, mindennekelőtt Pertinax gyilkosait, a praetorianusokat büntette meg: a városból kiűzte, szétszorta s valamivel utóbb egészen feloszlatta, helyökbe a határszéli legiok válogatott vitézeiből 50,000-nyi csapatot állítván föl. Severus a senatust teljesen ignorálva, a katonai zsarnokuralom megalapítója lön, de az igazságszolgáltatás tekintetében nagy érdemei vannak. Még öregkorában Nagybritániába vonult, hogy a kaledonokat megfenyítse, de célt nem ért. Időközben még az a bánat is érte, hogy egyik fia, Caracalla, élete ellen tört. 211-ben York városban meghalt.)

76. Bronz. Dupondius. Av. IMP. ALEXAN — DER. PIVS. AVG. Jobbfelöli babérkoszorus fiatal Alexanderfej. — Rev PROVIDENTIA. AVG. S. C. Balfelöl álló Providentia kezeiben kalász és egy hosszú bot, előtte modius két kalászszal. É. 120 K.

77. Ezüst. Av. IMP. C. M. AVR. SEV. ALEXAND. AVG. Jobbfelöli babérkoszorus fiatal Alexanderfej. — Rev. P. M. TR. P. (III?) COS. P. P. Balfelé menő császár lefelé szegzett dárdával, jobbában globus. É 180 K.

78. Ezüst. Av. IMP. SEV. ALEXAND. AVG. Jobbfelöli babérkoszorus fiatal Alexanderfej. — Rev. VIRTVS. AVG. Jobbfelé menő Mars lándzsával, vállán diadalmi jelvény. É. 160 K.

79. Ezüst. Av. IMP. C. M. AVR. SEV. ALEXAND. AVG. Jobbfelöli babérkoszorus fiatal Alexanderfej. — Rev. AEQVITAS. AVG. Balfelöli Méltányosság, mérleggel szerencseszarvval. É. 160 K.

80. Bronz. Dupondius. Av. IMP. SEV. ALEXANDER. AVG. Jobbfelöli babérkoszorus fiatal Alexanderfej. — Rev. VICTORIA. AVGVSTI. S. C. Jobbfelöli Victoria pajzsra ír: VOT. X (?) R. É. 460 K.

81. Ezüst. Av. IMP. SEV. ALE — XAND. AVG. Jobbfelöli babérkoszorus Alexanderfej. — Rev. VICTORIA. AVG. Jobbfelé haladó szárnyas Victoria pálma- és koszorúval. É. 190 K.

82. Ezüst. Av. IMP. C. M. AVR. SEV. ALEXAND. AVG. Jobbfelöli babérkoszorus Alexanderfej, gyenge szakállal. — Rev. P. M. TR. P. VI. COS. III. P. P. Balfelöli Egyenlőség mérleggel és szerencseszarvval. É. 190 K.

83. Bronz. Av. IMP. C. M. AVR. SEV. ALEXAND. AVG. Jobbfelöli babérkoszorus fiatal Alexanderfej. — Rev. PROVIDENTIA. AVG. Balfelöl álló Providentia két kalászszal, szerencseszarvval, előtte modius szintén kalászszal. (Fört darab). É. 060 K.

Julia Mamaea, Alexander Severus anyja.

84. Bronz. Dupondius. Av. IVLIA. MAMAEA. AVG. Jobboldalu diademás hullámzatos hajazatu Mamaeamellkép. — Rev. FELICITAS. PVBLICA. S. C. oszlopra támaszkodó balfelöli Felicitas lábai keresztbe téve, jobbában mercurbot. É. 140 K.

85. Ezüst. Av. IVLIA. MAMAEA. AVG. Jobbfelöli hullámzatos

hajazatu Mamaeamellkép. — Rev. IVNO CONSERVATRIX. Balfelől álló befátyolozott Juno áldozó csészével, jogarral, lábainál felfelé néző páva. R. É. 420 K.

86. Bronz. Av. IVLIA. MAMAEA AVG. Jobbfelöli diademás Mamaeamellkép. Hajazata szintén hullámzatos. — Rev. FECVNDITAS. AVGVSTAE. Balfelől álló Fecunditas szerencseszarvval, előtte gyermek. É. 120 K.

87. Ezüst Av. IVLIA. MA — MAEA. AVG. Jobbfelöli diademás Mamaefej szintén hullámzatos hajazattal. — Rev. VESTA. Balfelöli Vesta lándzsával, palladiummal. É. 160 K.

Caius Julius Verus Maximus (Thrax) császár 235–238.

(Maximus, thrák származása miatt Thrák melléknevet kapta. Óriás volt nagyságra, erőre nézve, egyébként nyers barbár, kivél a római történet leggyászosabb kora kezdődött. Uralma alatt egyszer sem ment Rómába. Midőn az afrikai legiok között az elégtelenség kitört s ott I. Gordianus és ennek hasonnevű fia kiáltatott ki császárnak, kiket egyébként Mauretania helytartója legyőzött, de kiknek helyébe a senatus Pupienus Maximus jeles hadvezért s a tapasztalt Caelius Balbinus senatort nevezte ki császároknak: Maximinus dühe határtalan volt. Róma ellen zudult, de Aquilaea ostroma alatt, fiával Maximussal együtt saját katonái verték agyon 238-ban.

88. Ezüst. Av. IMP. MAXIMINVS. PIVS. AVG. Jobbfelöli babérkoszoru Maximinusmellkép. — Rev. VICTORIA. AVG. Jobbfelől lépő szárnyas Victoria pálma ággal és koszorúval. É. 200 K.

89. Ezüst. Av. IMP. MAXIMINVS. PIVS. AVG. Jobbfelöli babérkoszorus Maximinus mellkép. — Rev. P. M. TR. P. P. P. Balfelől két hadijelvény közt álló császár kezében lándzsa. É. 250 K.

90. Bronz. Av. IMP. MAXIMINVS. PIVS AVG. Jobbfelöli babérkoszorus császárfej. — Rev. FIDES. MILITVM. Balfelől áll a Hit két hadijelvény közt. É. 150 K.

Marcus Antonius Gordianus III., császár 238–244.

(Szül. 222-ben. 16 éves korában császár lett. 242-ben a perzsák ellen vonult, kik I. Schapur alatt Mesopotamiába betörték.

Herennia Etruscilla, Traianus Deciusnak neje.

187. Ezüst. Av. HER. ETRVSCILLA. AVG. Jobboldali diademás Etruscillamellkép félholdon. Hajazata hullámzatos, fonadéka alólról fölfelé kissé föltüzve. — Rev. PVDICITIA. AVG. Befátyolozott, balfelől ülő Pudicitia jogarral. É. 180 K. (3 péld. van.)

188. Ezüst. Av. HER. ETRVSCILLA. AVG. Jobboldali diademás Etruscillamellkép. (Haja mint 187.) — Rev. IVNO. REGINA. Balfelől álló Juno pateraval és jogarral. É. 180 K.

Quintus Herennius Etruscus, Traianus Deciusnak fia. † 251.

189. Ezüst (Bractea-féle). Av. Q. HER. ETR. MES. DECIVS. NOB. C. Jobbfelöli sugároskoronájú szakál- bajusztalan Etruscus mellkép. — Rev. PRINCIPI IVVENTVTIS. Balfelől ülő Apollo gallyal. 251-ből. É. 400 K. (3 péld. van.)

190. Ezüst. Av. Q. HER. ETR. MES. DECIVS. NOB. C. Jobboldalu sugároskoronájú bajusz- szakálnélküli Etruscusmellkép. — Rev. CONCORDIA. AVGG. Két átfogódzó kéz az apa és fia összetartásának jeléül. R. É. 600 K.

191. Ezüst. Av. Q. HER. ETR. MES. DECIVS. NOB. C. Jobboldalu sugároskoronájú szakál- bajusztalan Etruscusmellkép. — Rev. SPES. PVBLICA. Balfelöli Remény, jobbában galy, baljával köntösét tartja. É. 200 K. (2 péld. van.)

Caius Valens Hostilianus, Traianus Deciusnak fia, † 251.

192. Ezüst. Av. C. VALENS. HOSTIL. MES. QVINTUS. N. C. Jobbfelöli sugároskoronájú Hostilianusmellkép. — Rev. MARTI. PROPVGNATORI. Jobbfelé menő Mars dárdával, sisakkal, pajzsossal. RR. É. 1600 K.

Caius Vibius Trebonianus Gallus, császár 251—254.

(Trebonianus Gallus a góthoknak évfizetést ígért, miért is a rómaiak ellene fordultak. Végre Aemilianus, a góthok ellen küldött hadvezér által megveretvén, saját katonái által megöletett.)

193. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. TREB. GALLVS. AVG.

Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. LIBERTAS. AVGG. Balfelől álló Libertas sapkával, dárdával kezeiben. É. 180 K. (5 példány van.)

194. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. TREB. GALLVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. VICTORIA. AVGG. Balfelől álló Victoria koszorúval, pálmaággal É. 180 K. (2 péld. van.)

195. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. TREB. GALLVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. ANNONA. AVGG. Jobbfelől álló Annona jobbában jogarral, baljában kalászkok. É. 180 K.

196. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. TREB. GALLVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. PIETAS. AVGG. Balfelöli, kezeit fölemelő Kegyesség, előtte oltár. É. 180 K.

197. Ezüst. Av. IMP. C. C. VIB. TREB. GALLVS. B. E. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. ADVENTVS. AVG. Lobogós köpenyű balfelöli császár lóháton, fölemelt jobb kézzel, baljában jogar. R. É. 1000 K.

198. Ezüst. Av. IMP. C. C. VIB. TREB. GALLVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. PAX. AETERNA. Balfelöli Béke olajfaággal, jogarral. É. 200 K.

Volusianus, atyjának Trebonianus Gallusnak császártársa, † 253.

(Teljes neve : Cains Vibius Afnius Trebonianus Veldumnianus.)

199. Ezüst. Argenteus Aurelianus. Av. IMP. CAE. C. VIB. VOLVSIANO. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. P. M. TR. P. III. COS. II. Babérkoszorú, hadiöltönyben levő balfelől álló Volusianus, galylyal, jogarral. A 253—254. évből. É. 400 K.

200. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. VOLVSIANO. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. P. M. TR. P. III. COS. II. P. P. Balfelől álló togás császár áldozva paterával, galylyal és jogarral. É. 260 K.

201. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. VOLVSIANO. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. PIETAS. AVGG. Balfelől álló fátyolos Pietas mindkét kezét fölemeli, mögötte a mezőben csillag. R. É. 500 K.

202. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. VOLVSIANO. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. PIETAS. AVGG. Balfelől álló Pietas paterával, jogarral, előtte oltár. R. É. 500 K.

203. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. VOLVSIANO. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. PIETAS. AVGG. Balfelől álló Pietas áldozva, mindkét kezét fölemelve, előtte oltár. É. 350 K.

204. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. VOLVSIANO. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. PAX. AVGG. Balfelől álló Béke galylyal, jogarral, a mezőben csillag. É. 260 K. (2 péld. van.)

205. Ezüst. Av. IMP. C. C. VIB. VOLVSIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. FELICITAS. PVBL. Balfelől álló Felicitas hosszú mercurbottal, szerencseszarvval. É. 200 K.

206. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. VOLVSIANO. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. AEQVITAS. AVGG. Balfelől álló egyenlőség mérleggel, szerencseszarvval. É. 200 K. BCU Cluj / Central University Library Cluj

207. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. VOLVSIANO. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. CONCORDIA. AVGG. Balfelől álló Concordia paterával, kettős szerencseszarvval. É. 300 K.

208. Ezüst. Av. IMP. CAE. C. VIB. VOLVSIANO. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú Volusianusmellkép. — Rev. CONCORDIA. AVGG. Balfelől ülő Concordia paterával, szerencseszarvval, mögötte csillag a mezőben. R. É. 400 K.

Marcus Julius Aemilianus, császár 254-ben. (4 hónapig).

(Született 206-ban. Aemilianus négyhónapi uralkodása után saját katonasága ölte meg, midőn Valerianus, a mai Graubündten és Tyrolban Trebonius Gallus számára sereget gyűjtött, s vele Felső-Itáliában megjelent.)

209. Ezüst. Av. IMP. AEMILIANVS. PIVS. FEL. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. IOVI CONSERVAT. Balfelől álló Jupiter jogarral, villámokkal, lábai előtt egy kis emberhez hasonló alak. É. 240 K.

210. Ezüst. Av. IMP. AEMILIANVS. PIVS. FEL. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. MARTI. PROPVGT (T?). Balfelől álló sisakos Mars pajzsával, és földre szegzett dárdaival. É. 240 K.

211. Ezüst. Av. IMP. AEMILIANVS. PIVS. FEL. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. P. M. TR. P. I. P. P. Balfelől álló császár hadijelvénynyel és jogarral, előtte tripus. É. 240 K.

Publius Licinius Valerianus, császár 253 – 260.

(Született 190-ben. Valerianus, a gall és german legiok eddigi vezére trónrajutásakor, azonnal Gallienus nevű fiát vette maga mellé uralkodó társul. Mindkettő szakadatlanul küzdött a bebetörő germanok (frankok, alemannok), a Duunánál a góthok ellen. Az alemannok Mediolanumnál tönkrementek, annál szerencsétlenebbül harcolt az új perzsák ellen, kik Edessa táján megverték és elfogták a 70 éves császárt. Sapores király mint rabszolgát hurcolta magával s valahányszor lóra ült, Valerianus nyákára tette lábát.)

212. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. FELICITAS. AVGG. Balfelől álló Felicitas, baljában szerenesezarvval, jobbjaival oszlopra támaszkodva. É. 240 K.

213. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. FELICITAS. AVGG. Balfelől álló Felicitas hosszú mercurbottal, szerenesezarvval. É. 180 K. (5 példány van.)

214. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. LAETITIA. AVGG. Szemközt álló Laetitia paterával, horgonnyal. É. 200 K.

215. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. RESTITUTOR. ORBIS. Balfelől álló császár dárdaival, jobbkezét az előtte térdepelőnek nyújtva. É. 200 K. (2 péld. van.)

216. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. FIDES. MILITVM. A Bizalom két hadijelvény között. É. 180 K. (2 péld. van.)

217. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. ORIENS. AVGG. Balfelől álló napisten fölemelt jobbkézzeel, baljában joggarral. É. 2.00 K. (2. péld. van.)

218. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. ORIENS. AVGG. Balfelől álló Napisten fölemelt jobbkézzeel, baljával oszlopra támaszkodva. É. 2.00 K.

219. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. VIRT -- VS. AVGG. Két harcos (két császár?) egymással szemben áll, az egyik (a jobb oldalon álló) kis Victoriát tart kezében. É. 2.00 K.

220. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. SALVS. AVGG. Balfelől álló Higiea oltárról fölemelkedő kígyót paterából etet, baljában jogar. É. 2.40 K.

221. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. ANNONA. AVGG. Balfelől álló Annona jobb kezében kalászszal, balkezében szerencseszarvval, előtte modius. É. 1.80 K.

222. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. APPOLINI CONSERVA. Balfelé álló Apollo jobb kezében galylyal, baljával lantjára támaszkodik. R. É. 8.00 K.

223. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. P. M. TR. P, II. COS. II. P. P. Balfelől álló Jupiter dárdával, villámokkal. É. 1.80 K.

224. Ezüst. Av. IMP. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. P. M. TR. P. V. COS. III. P. P. Álló Valerianus és Gallienus egymásfelé fordulva, egy-egy pajzsot tartva, a pajzsok fölött két kard. É. 3.00 K.

225. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. VICTORIA. AVGG. Balfelől álló Victoria palmaággal, koszorúval. É. 2.50 K. (2. példány van.)

226. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. VALERIANVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — VICTORIA. AVGG. Szemközt álló Victoria koszorúval, palmaággal. É. 180 K.

Publius Licinius Gallienus, császár 259—268.

(Született 218-ban, Gallienus, atyjának Valerianusnak elfogása után még nyolc évig uralkodott, de egyrészt sok ellencsászár lépett föl ellene, másrészt a barbárok, főleg góthok folyton beütöttek a birodalomba, mely így szörnyű zavarba sodortatott. Ezen kort, noha tulozva, a 30 zsarnok korának is szokták nevezni. Gallienus alatt a római birodalom az enyészet szélén volt. Mediolanum előtt, hol Aureolus az usurpatort ostromolta, annak ösztönzésére megöletett, de nemsokára Aureolust is megölték s Claudius Gothicust kiáltották ki császárrul; de ekkor már vissza vonultak a rómaiak Daciából s ezen időkből római pénzeket nem is találtunk ásatásunk helyén)

227. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. GALLIENVS. AVG. Jobbfelöli sugároskoronájú császármellkép. Rev. VIRTVS. AVG. Balfelől álló császár hadiöltözetben dárdával, pajzsalsal. É. 200 K.

228. Ezüst. Av. IMP. GALLIENVS. P. F. AVG. GERM. Jobboldalu sugáros koronájú császármellkép. — Rev. VIRTVS. AVGG. Jobbfelé menő, sisakos és előre szegzett dárdával ellátott Mars diadalmi jelvényt visz. É. 200 K.

229. Ezüst. Av. IMP. GALLIENVS. P. F. AVG. GERM. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. VICTORIA GERM. Balfelé lépő Victoria kezében palmaággal, előtte hadi fogoly. É. 240 K.

230. Ezüst. Av. GALLIENVS. P. F. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. GERMANICVS MAX. V. Két hátrakötött kezű fogoly között diadaljelvények. É. 240 K.

231. Bronz. Av. GALLIENVS AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császárféj. — Rev. VICTORIA. AET. Balfelől álló szárnyas Victoria koszorúval, előtte Ξ . É. 100 K.

232. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. GALLIENVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. PAX. AVGG. Balfelől álló Béke galylyal és ferdén tartott jogarral. É. 200 K.

233. Ezüst. Av. IMP. GALLIENVS P. F. AVGG. és N. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. PAX. AVGG. Balfelől lépő Béke fölemelt jobb kézzel, baljában galy- és jogarral. É. 200 K.

234. Ezüst. Av. IMP. GALLIENVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. SPES. PVBLICA. Balfelől álló Remény paterával, melyből leveles növény emelkedik ki, balkezelével ruházatát tartja. É. 200 K.

235. Bronz. Av. GALLIENVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császárfej. — Rev. AEQVITAS. AVG. Balfelől álló Moneta mérleggel és szerencseszarvval. É. 090 K.

236. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. GALLIENVS. P. F. AVGG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. PIETAS. AVGG. Az egymással szemben álló császár és császárné kezét fognak egy kis oltár fölött. É. 240 K. (2 péld. van.)

237. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. GALLIENVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. PROVIDENTIA. AVG. Balfelől álló nő, a két kezében levő tárgyak meg nem határozhatók. É. 180 K.

238. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. GALLIENVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. PROVIDENTIA. AVGG. Balfelől álló Providentia, jobbkezelében pálca, baljában szerencseszarv, lábainál globus. É. 240 K.

239. Ezüst. Av. IMP. GALLIENVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. LIBERALITAS. AVGG. Balfelől álló Liberalitas jelvénynyel és szerencseszarvval. É. 200 K.

240. Ezüst. Av. IMP. C. P. LIC. GALLIENVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. (Körirata nem olvasható) Balfelől álló női alak szerencseszarvval. É. 100 K.

241. Bronz. Av. GALLIENVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császármellkép. — Rev. (Körirata olvashatlan). Balfelől álló Liberalitas jelvénynyel, szerencseszarvval, mögötte a mezőben: S. É. 100 K.

242. Bronz. Av. GALLIENVS. AVG. Jobboldalu sugároskoronájú császárfej. — Rev. BONE . . . (?) AVG. Balfelől álló férfi-alak, baljában kalász, előtte égő oltár. Lent a vonal alatti mezőben: M. T. É. 100 K.

243. Ezüst. Av. DIVO. PIO. Jobboldalu sugároskoronájú Antonius Piusfej. — Rev. CONSECRATIO és égő oltár. (Gallienus által u. n. restaurált érem.) A császári kor érmeinek egy sajátosság neme az úgynevezett restaurált érmek vagy restaurált pénzek. Ilyeneket először Titus császár a múlt idők emlékének fölidézésére veretett, t. i. régi érmeiken előforduló típusoknak ismétlése és saját nevének meg REST(ituit) fölirat hozzájárulása által; Titus után Domitianus, Nerva Traianus, Hadrianus, Gallienus stb. verettek ilyenmü érmeket. Ezen 243 sz. érmen péld. Antonius Pius (császár 137—161) feje látható sugároskoronával. **R. É. 500 K.**

Cornelia Salonina, Gallienusnak neje.

244. Ezüst. Av. SALONINA. AVG. Jobboldalu diademás Salonina mellkép félholdon. Hajazata hullámzatos és hajfonadéka hátul alólról kissé fölfelé tűzve. — Rev. VENVS. FELIX. Balfelül ülő Venus, kezeiben alma és jogar, előtte gyermek áll. **É. 200 K.**

245. Ezüst. Av. CORN. SALONINA. AVG. Jobboldalu diademás Saloninamellkép félholdon. Hajviselete mint 244. sz. — Rev. VENVS. F—ELIX. Balfelől ülő Venus almával és jogarral. **É. 200 K.**

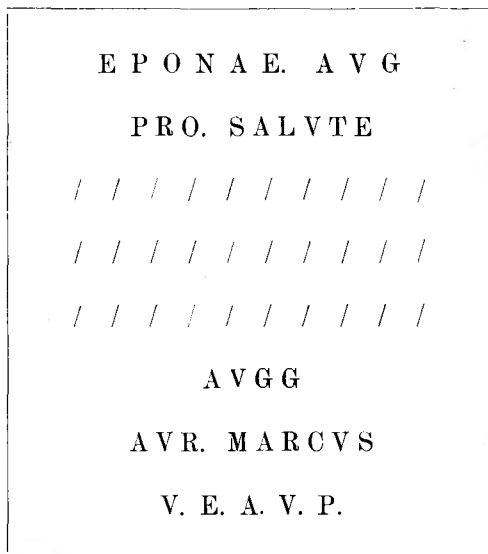
246. Ezüst. Av. SALONINA. AVG. Jobboldalu diademás Salonina mellkép félholdon. Haja hullámzatosan fésülve, hajfonadéka alólról fölfelé, egészen a fejtetejéig felvive. — Rev. VESTA. Balfelől álló Vesta áldozó csészével ferdén tartott jogarral, **R. É. 500 K.**

247. Bronz. Av. SALONINA. AVG. Jobboldalu diademás Saloninamellkép félholdon. Hajviselete mint 246. sz. a. — Rev. VESTA. AVG. Balfelől álló Vesta, áldozó csészével, előtte törpe oszlop. **É. 100 K.**

248. Ezüst. Av. SALONINA. AVG. Jobboldalu diademás Saloninamellkép félholdon. Hajviselete mint 246. sz. a. — Rev. PIETAS. AVGG. Balfelől ülő Salonina, kezében jogar, előtte két gyermek. **R. É. 500 K.** (2 példány van.)

249. Ezüst. Av. CORN. SALONINA. AVG. Jobboldalu diademás Saloninamellkép félholdon. Hajviselete mint 246. sz. a. — Rev. CONCORDIA. AVGG. Salonina és Gallienus egymás kezét szoritják. **R. É. 500 K.**

I.

Olvasandó: Eponae, Augustae pro salute (két császárnak nevei, talán Maximinus és Maximus, dativusban) Augustorum, Aurelius Marcus, vir egregius agens vices praesidis.

Ezek szerint Aurelius Marcus a helytartónak helyettese vala Daciában. — Vajjon gátolva volt-e az akkori legatus hivatalos teendőinek végzésében utazás vagy betegség miatt, vagy pedig üresedésben volt-e a helytartói állás akkori időben.

Erre a kérdésre a mai napon még nem felelhetek; szükséges e kérdést behatóbban tanulmányoznom, de remélem, hogy már a legközelebbi jelentésemben biztosat mondhatok a megejtendő kutatásom alapján.

Ehhez hasonló esetet ismerek egy Q. Axius Aelianus nevű római lovagról, ki előléptetése alkalmával procurator provinciae Daciae Apulensis-ben lett, s ezen minőségben egyszersmind egy Sarmizegetusában részére emelt oltárfömlirat szerint*) -- a helytartót hivatalában két ízben helyettesítette volt. Mommsen szerint a 238-ik évben Maximinus és Maximus császárok alatt, de még

*) Corp. Inscr. Lat. III. 1456.

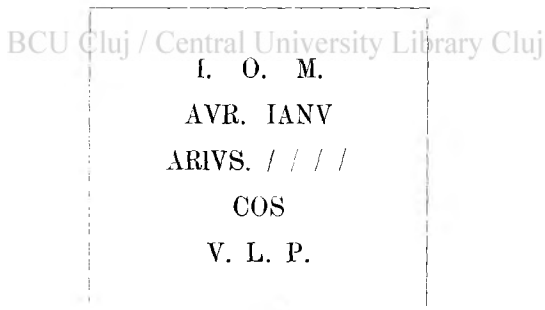
III-ik Gordianus idejében is szolgált Daciában.*) Most azon kérdés merül föl, hogy mely császároknak nevei (damnatae memoriae) diszelegtek ezen kivakart három sorban? —

Epona, kinek ezen oltár szentelve vala, a lovak, szamarak és általában az istállók védő istennője volt, de különösen a Pedites Singulares gardisták tiszteletének örvendhetett. Az ezen ásatási ponton lelt Pedites Singulares bélyeggel ellátott igen számos téglái ezen utóbbi állításunk helyes voltára engednek következtetni.

Az oltár kemény homokkőből való. 1·25 magas, melyből az alsó és a felső párkányzatra egyenként 0·25 m, az írásra szánt mezőre 0·48 m. szélesség mellett, 0·75 m magasság jutott, vastagsága pedig 0·32 m. A fölirati oldal felső részében diszfaragványokkal ellátott háromszög van. A betűk magassága: 0,058 m.

II.

A másik, Jupiternek szentelt oltáron, véletlen sérülés következtében, a fölirat csak egy ponton hiányos, s így szól:

Olvasandó: Jovi Optimo Maximo, Aurelius Januarius (—?)**)
consularis, votum libens posuit.

Ezeknél fogva ez az Aurelius Januarius altiszt (beneficiarius) a consularis ranggal bíró legatus irodájában (Kr. u. 166-ik év óta), vagy ugyanott alkalmazott könyvvivő (librarius consularis), vagy végül a pedites singularis sorából átvett irodai altiszt lehetett.

*) Dr. Julius Jung, Fasten der Provinz Dacien. Innsbruck. 1894. 46. l.

**) A hiányos szövegben 2—3 betű lehetett: BF. = beneficiarius, vagy EXBF = exbeneficiarius, vagy LIB = librarius vagy EXS = exsingularius.

A durvább homokkőből készült oltárnak magassága 0·88 m., szélessége 0·46 m. — Az írásra szánt mező 0·56 m. magas, az alsó és a felső párkányzatok egyenként pedig 0·16 m. magasak. Az oltár vastagsága: 0·30 m.

Mind a két oltár az Alsófehérm. Tört. Régészeti és Természettudományi egyetemen múzeumában van.

Leltünk ezeken kívül még két darab igen díszesen kidolgozott kő-oltár-párkányzat töredéket is.

* * *

Főíratos kő-oltárok Zalatnán.

Függelékül csupán csak azért közlöm még mostani jelentésem keretén kívül, a f. é. május havában Zalatna és Petrosán közt levő területen*) talált két sirkőnek főíratát, hogy egyleti Évkönyvünknek biztosítsam a közlés elsőségét, nehogy más nyomtatott mű megelőzzön minket. A két sirkő főírata pedig a következő:

I.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

D. M.

AEL. GAIVS

VIX. AN. L

AEL. INGEN

VA. CONIVG

ET. AEL. GAIA

NVS. FIL

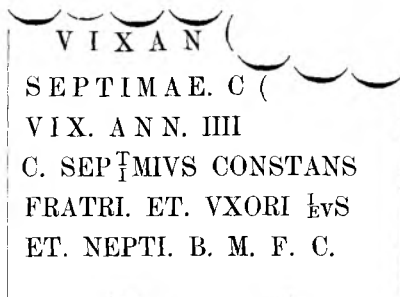
B . M . F

Ezen sirkövet emelték Aelia Ingenua és fia Aelius Gaius az 50 éves korában elhalt Aelius Gaianusnak.

E sirkő mészkőből való, 1·25 m. magas, 0·84 m. széles és 0·58 m. vastag.

*) Zalatnától körülbelül 3·50 km. távolságban az országút mellett Zalatnáról Gyulafehérvár felé jövet balra.

II.

Ezen sirkövet emelte Caius Septimius Constans fivérének, nejeének és 4 éves unokájának.

III.

Egy, három oldalán díszesen kidolgozott, ezen fenti (II) fölirattal talán összefüggésben álló, 1.48 m. magas, 0.55 m. széles és 0.44 m. vastag sirkő ugyan azon helyről.

Előlapján egy nő, egy férfi és egy gyermeknek mellképe, fölöttük háromszögben Meduzafej s legfelől 0.34 magas pinia van, a két oldalon a sirkőveken gyakran előforduló busuló ifjak vannak egész alakban; az egyik felső mezőben delphinek vannak, a másikkban virág és madár ábrázolat látható, melyek a sirkővekek rendes attributumai.

Ezt a három római emléket láttam és le is irtam, miután a zalatnai állami köcsiszoló-ipartanoda egyik buzgó tanára, Knop Venczel úr szíves volt figyelmemet felhívni egy építési anyag után kutató földmivesnek ottani munkálkodására s június 7-én néhány órára átmentem Zalatnára és onnan az elég értelem nélkül és szabálytalanul kezelt ásatások színhelyére, Petrosán féle.

Alsófehérvármegye területén talált ezen római emlékek jövőendő sorsáról majd csak később fogok szólhatni; megemlékezésem -- legalább azt hiszem -- kedvező leend, mert az említett szakiskola tanári kara érdeklődik úgy ezen leletek, valamint egyletünk érdeke iránt is.

* * *

Szerény jelentésem világraszóló tényeket nem tartalmaz ugyan; de mint a magas dombok parányi szemekből halmozódnak föl,

ügy hazánk, illetve vármegyénk régészeti pontos ismeretét is csak buzgón egybegyűjtött, önmagukban talán jelentéktelennek látszó adatokból építhetjük fel. S ilyen apró szemeket ebben az igénytelen jelentésében is találhat a szakember, épen úgy, mint a műkedvelő. Egyébiránt most is, mint eddigelé évi jelentésében mindig megtettem, igen szívélyes „Valete-“t mondok kegyes olvasóimnak.

Gyulafehérvárt, 1903. június 11.

Cserni Béla. dr.

derüje mosolygott reánk és a gyenge őszi szellő mindenfelől nemzeti zászlókat lengetett. Ünnepe volt a természetben és ünnep a szívekben.

A szépen felkoszorozott emlékoszlop előtt díszes emelvény állott, a mely köré előkelő hölgyközönség, a vármegye előkelősége élén Zeyk Dániel főispánnal és az egyesület tagjai csoportosultak. — Az ünnepséget délután négy órakor Marosdécse és Miriszló községek egyesült földmives énekkara vezette be a „Hymnusz“ eléneklésével. A szabatosan előadott hazafias éneket a közönség kalappal kezében, áhitattal lelkében hallgatta végig.

Ünnepi hangulatban lépett az emelvényre Csató János kir. tanácsos, nyug. alispán, a negyvennyolcas idők kitünő férfia, az egyesület érdemes elnöke és az ünnepséget a következő beszéddel nyitotta meg:

„Régi böles mondat: „Historia est magistra vitae“, a történelem az élet tanítómestere, s ezen állítás teljes mérvben helyes és igaz.

A történelemből szerezhetünk magunknak tudomást országoknak alakulásáról, nemzeteknek múltjáról, fejlődéséről vagy megsemmisüléséről.

A történelem lapjain vannak megírva azon kedvező vagy kedvezőtlen események, melyek egyes országoknak, nemzeteknek javára vagy hátrányára szolgáltak s a történelem örökítette meg azon hazafias, dicső hőstetteket, melyeknek a határt nem ismerő igazi honszeretetet szolgált indokul.

A történelem tanít meg bennünket ezek szerint arra, hogy mitől óvakodjunk, de megtanít főként a haza iránti köteleosségre s hazaszeretetre; mert őseinknek dicső tetteit s a haza javáérti önfeláldozásukat olvasva, azoknak nemes szelleme s jelleme vonul be szíveinkbe s gyökereztet meg bennünk azon szilárd elhatározást, hogy miként elődeink, úgy mi is minden időben készek leszünk hazánkért és a szabadságért éltünköt és vérünket áldozni, mert elvész az a nemzet, melynek fiait őseink dicső tettei nem lelkesítik, azoknak emlékét nem becsülik s nem öröklük át minden áldozatra kész hazaszeretetiüket.

Az Alsófehér vármegyei Történelmi, Régészeti és Természettudo-

mányi Társulat ezen meggyőződéstől vezetettve, 1895-ik évi június 30-án tartott ülésében határozta el, miszerint az 1600-ik év szeptember havának 17-én és 18-án Miriszlónál és 1442-ik év március havában Maros-Szent-Imrénél vívott dicső csaták emlékeül emlékoszlopokat fog felállíttatni s ennek létesíthetése végett közadakozásért folyamodik.

Ezen eljárását kedvező siker koronázta, ugyanis:

1. Az 1895-ik évi október 29-iki vármegyei közgyűlésen adakozás utján befolyt egyes adakozóktól 51 frt. 50 kr.
 2. A magyarigeni főszolgabíró gyűjtése 20 frt. 95 kr.
 3. Az alvinczi főszolgabíró gyűjtése 7 frt. 50 kr.
 4. A balázsfalvi főszolgabíró gyűjtése 44 frt. 80 kr.
 5. Verespatak nagyközség adománya 24 frt. 50 kr.
 6. Magyar-Igen nagyközség adománya 8 frt.
 7. Chirilla István adománya 7 frt.
 8. Az abrudbányai műkedvelő társulat adománya 5 frt.
 9. Az alvinczi főszolgabíró adománya 1 frt.
 10. A nagyenyedi Takarékpénztár adománya 45 frt.
 11. A marosújvári főszolgabíró gyűjtése 24 frt. 85 kr.
 12. A nagyenyedi járási főszolgabíró gyűjtése 20 frt 20 kr.
- Összesen 253 frt 80 kr.

Ezen összegnek fele része 126 forint 90 kr. vagyis 253 kor. és 80 fillér illeti a miriszlói emlékoszlop alapját, mely összesen kívül kizárólag a miriszlói emlékoszlop javára adományoztak továbbá:

1. A gróf Csáky-család gr. Csáky Zénó főispán utján 400 korona.
2. Báró Bornemissza Károly főispán 50 kor.
3. Bervei Jónás Adolf 20 kor.
4. A nagyenyedi takarékpénztár két izben 350 kor.
5. A pesti hazai első takarékpénztár 100 kor.
6. A balázsfalvi takarékpénztár 60 kor.
7. Tordaaranyos vármegye gyűjtése 86 kor. 22 f.
8. Kolozsvár szab. kir. város gyűjtése 25 kor.
9. Marosvásárhely sz. kir. város adománya 7 kor.
10. Torda város gyűjtése 10 kor.
11. Szolnokdoboka vármegye gyűjtése 21 kor. 22 fil.